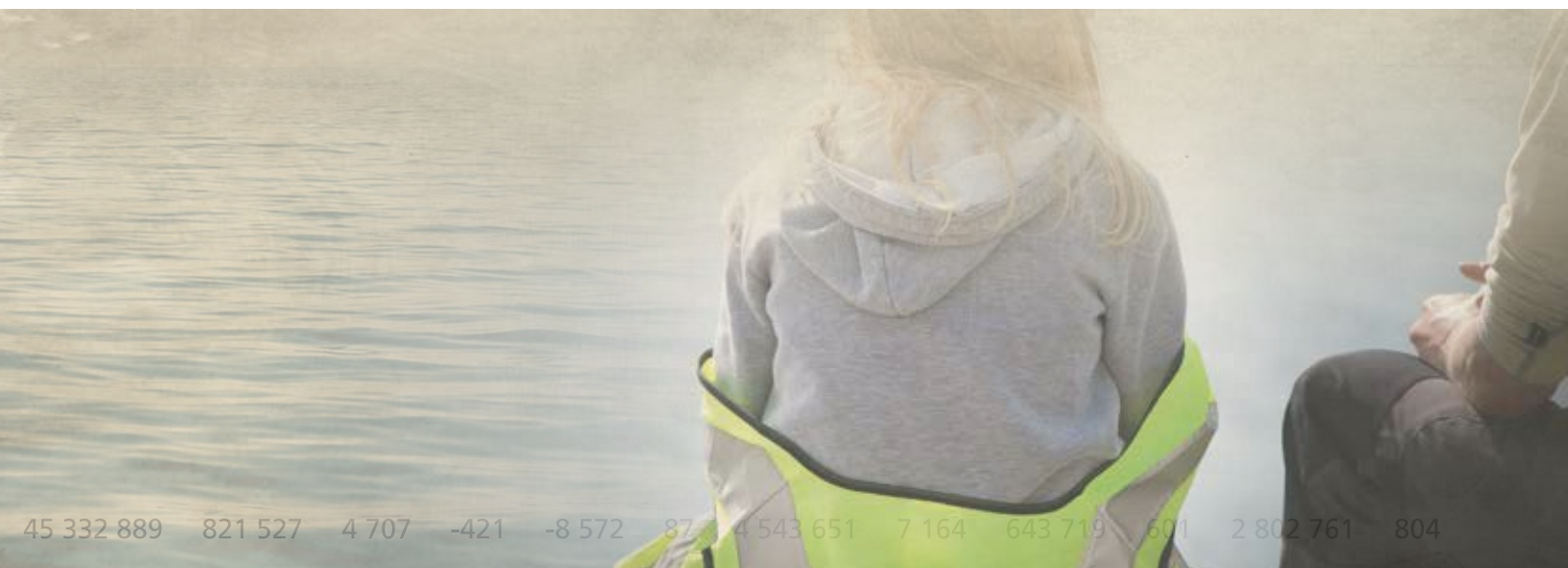

Riksrevisjonen

Riksrevisjonens oppfølging av forvaltningsrevisjoner som er behandlet av Stortinget

Dokument 3:1 (2018–2019)

45 332 889 821 527 4 707 -421 -8 572 87 4 543 651 7 164 643 719 601 2 802 761 804

23 257   -3 918   240   1 255 712   474 320   120   3 924   23 781 377

Denne publikasjonen finnes på Internett:
www.riksrevisjonen.no

Offentlige institusjoner kan bestille publikasjonen fra
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
Telefon: 22 24 00 00
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
www.publikasjoner.dep.no

Andre kan bestille fra
Bestillinger offentlige publikasjoner
Telefon: 55 38 66 00
Telefaks: 55 38 66 01
E-post: offpub@fagbokforlaget.no
Fagbokforlaget AS
Postboks 6050 Postterminalen
5892 Bergen
www.fagbokforlaget.no/offpub

ISBN 978-82-8229-442-3

Forsideillustrasjon: Colourbox/Børge Sandnes

Riksrevisjonens
oppfølging av forvaltningsrevisjoner
som er behandlet av Stortinget

Dokument 3:1 (2018–2019)

Til Stortinget

Riksrevisjonen legger med dette fram Dokument 3:1 (2018–2019) *Riksrevisjonens oppfølging av forvaltningsrevisjoner som er behandlet av Stortinget*.

Riksrevisjonen følger normalt opp forvaltningsrevisjoner tre år etter at sakene er behandlet. Dersom det ikke er gjort nødvendige endringer etter tre år, blir saken vanligvis fulgt opp igjen året etter. I 2017 var det *Riksrevisjonens undersøkelse av statens arbeid med CO2-håndtering* – Dokument 3:14 (2012–2013) som skulle følges videre. Riksrevisjonen vurderer at de gjenstående forbedringene i 2017 ikke ville kunne oppnås på kun ett år. Undersøkelsen vil derfor ikke bli fulgt opp igjen før i 2019.

To saker følges videre

Dokument 3:1 (2018–2019) omtaler oppfølgingen av ni forvaltningsrevisjoner. Sju av de ni sakene er avsluttet.

Riksrevisjonens undersøkelse av barnefattigdom – Dokument 3:11 (2013–2014) og *Riksrevisjonens undersøkelse av internkontroll på anskaffelsesområdet i Statens vegvesen* – Dokument 3:4 (2014–2015) følges videre.

Avsluttede saker

- *Riksrevisjonens undersøkelse om elektronisk meldingsutveksling i helse- og omsorgssektoren* – Dokument 3:6 (2013–2014)
- *Riksrevisjonens undersøkelse av toll- og avgiftsetatens grensekontroll* – Dokument 3:7 (2013–2014)
- *Riksrevisjonens undersøkelse av ivaretagelse av veteraner fra internasjonale operasjoner* – Dokument 3:9 (2013–2014)
- *Riksrevisjonens undersøkelse av NAVs arbeidsrettede oppfølging av personer med nedsatt arbeidsevne* – Dokument 3:10 (2013–2014)
- *Riksrevisjonens undersøkelse av bistand til ren energi* – Dokument 3:12 (2013–2014)
- *Riksrevisjonens undersøkelse om utnyttelse av infrastruktur til forskning i norske områder i Arktis* – Dokument 3:13 (2013–2014)
- *Riksrevisjonens undersøkelse av kommunenes låneopptak og gjeldsbelastning* – Dokument 3:5 (2014–2015)

I disse sju sakene har forvaltningen iverksatt tiltak for å følge opp Riksrevisjonens merknader i forvaltningsrevisjonene og kontroll- og konstitusjonskomiteens merknader i sin behandling av disse. Riksrevisjonen forutsetter at departementene følger opp de iverksatte tiltakene.

Riksrevisjonen, 18. oktober 2018
For riksrevisorkollegiet
Per-Kristian Foss
riksrevisor

Innhold

Oppfølging av Dokument 3:11 (2013–2014) Riksrevisjonens undersøkning av barnefattigdom	7
Oppfølging av Dokument 3:4 (2014–2015) Riksrevisjonens undersøkelse av internkontroll på anskaffelsesområdet i Statens vegvesen	13
Dokument 3:6 (2013–2014) Riksrevisjonens undersøkelse om elektronisk meldingsutveksling i helse- og omsorgssektoren	17
Oppfølging av Dokument 3:7 (2013–2014) Riksrevisjonens undersøkelse av toll- og avgiftsetatens grensekontroll	24
Oppfølging av Dokument 3:9 (2013–2014) Riksrevisjonens undersøkelse av ivaretagelse av veteraner fra internasjonale operasjoner	29
Oppfølging av Dokument 3:10 (2013–2014) Riksrevisjonens undersøkelse av NAVs arbeidsrettede oppfølging av personer med nedsatt arbeidsevne	39
Oppfølging av Dokument 3:12 (2013–2014) Riksrevisjonens undersøkelse av bistand til ren energi	44
Oppfølging av Dokument 3:13 (2013–2014) Riksrevisjonens undersøkelse om utnyttelse av infrastruktur til forskning i norske områder i Arktis	50
Dokument 3:5 (2014–2015) Riksrevisjonens undersøkelse av kommunens låneopptak og gjeldsbelastning	54

Oppfølging av Dokument 3:11 (2013–2014)

Riksrevisjonens undersøkning av barnefattigdom

---

1 Innledning

Målet med Riksrevisjonens undersøkelse var å vurdere i hvilken grad statlige virkemidler og tiltak som er iverksatt i kommunene, bidrar til å redusere konsekvensene av fattigdom blant barn og unge.

Dokument 3:11 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkning av barnefattigdom* ble sendt til Stortinget 25. juni 2014. Kontroll- og konstitusjonskomiteen ga sin innstilling 4. oktober 2014, jf. Innst. 32 S (2014–2015). Saken ble behandlet av Stortinget 16. desember 2014.

Riksrevisjonens undersøkelse viste blant annet at statlige tilskuddsordninger medvirket til at mange kommuner hadde etablert tiltak for å gjøre det mulig for flere barn å delta i sosiale aktiviteter, men de hadde likevel få tiltak rettet mot fattige barn og unge. Videre viste undersøkelsen at den statlige innsatsen for å redusere konsekvensene av fattigdom blant barn og unge ikke var godt nok koordinert. Det var lite samarbeid mellom aktuelle direktorater, det vil si Arbeids- og velferdsdirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). For eksempel var forvaltningen av statlige tilskuddsordninger lite samordnet. Barns behov hadde heller ikke blitt godt nok kartlagt når foreldrene søkte om sosialhjelp hos NAV. Riksrevisjonen anbefalte at Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet skulle:

- bidra til å styrke kommunenes arbeid med å etablere flere og bedre tiltak for å gi fattige barn og unge gode muligheter til sosial deltakelse
- bidra til at innsatsen for å redusere konsekvensene av fattigdom blant barn og unge ble bedre koordinert

I behandlingen av Dokument 3:11 (2013–2014) viste kontroll- og konstitusjonskomiteen til at mange kommuner gjør for lite for at fattige barn skal kunne delta i sosiale aktiviteter, og at mange kommuner opplever at det er vanskelig å vite hvem som trenger tiltak og hvordan tiltakene skal utformes for å nå målgruppen, jf. Innst. 32 S (2014–2015). Komiteen påpekte at kommunene har ansvar for å følge opp *lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen* (sosialtjenesteloven) og dermed de barna som trenger ekstra hjelp.

Videre understrekte komiteen at den var enig med Riksrevisjonen i at det er forventet at NAV-kontorene har de nødvendige forutsetningene for å oppfylle kravene om kartlegging og individuell vurdering av barna det gjelder. Komiteen sluttet seg til Riksrevisjonens tilråding om at departementet bør bidra til å styrke kommunenes arbeid med å etablere flere og bedre tiltak for å sikre at fattige barn kan delta i sosiale aktiviteter sammen med andre barn. Komiteen merket seg også at det er behov for å samordne de statlige tilskuddene mot barnefattigdom på en bedre måte.

Videre merket komiteen seg at IMDi i liten grad er involvert i arbeidet mot barnefattigdom, selv om halvparten av barn i familier med lav inntekt har innvandrerbakgrunn. Komiteen ba departementet vurdere hvordan kompetansen til direktoratet bedre kan trekkes inn i arbeidet med å motvirke konsekvensene av barnefattigdom blant innvandrere.

Komiteen var fornøyd med at Barne- og likestillingsdepartementet, sammen med Arbeids- og sosialdepartementet, vil utarbeide felles retningslinjer for samarbeid og deling av ansvar mellom barnevernet og NAV.

---

2 Departementets oppfølging

Riksrevisjonen ba i brev av 13. februar 2018 Barne- og likestillingsdepartementet om å gjøre rede for tiltak og virkemidler som er iverksatt for å følge opp Riksrevisjonens anbefalinger og kontroll- og konstitusjonskomiteens merknader, med særlig vekt på effekter av disse tiltakene og virkemidlene. Departementet svarte i brev av 22. mars med innspill fra Arbeids- og sosialdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Riksrevisjonen ba i brev av 17. april Barne- og likestillingsdepartementet om å utdype svaret. Departementet svarte på nytt i brev av 9. mai.

Barne- og likestillingsdepartementet påpeker at ikke alle barn som vokser opp i lavinntektsfamilier, har dårlige levekår, men at samspillet mellom sosiale, helsemessige og økonomiske utfordringer over tid ofte forsterker hverandre og gir høyere risiko for marginalisering og fattigdom. Departementet uttaler at det derfor er nødvendig med en bred og samordnet innsats og viser til strategien mot barnefattigdom, *Barn som lever i fattigdom (2015–2017)*, som regjeringen la fram i 2015. Strategien inneholdt 64 tiltak og var et samarbeid mellom Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet, Kunnskapsdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Kulturdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet.¹ Det ble opprettet en samarbeidsgruppe på direktoratsnivå som skulle følge opp strategien for å styrke samarbeid og samhandling.

Departementet påpeker at man ved å samle tiltak fra ulike sektorer i en egen strategi, har fått fram kompleksiteten i problemstillingen og ført til mer oppmerksomhet om fattigdom som levekårsproblem og om hvilke konsekvenser det har for barn å vokse opp i en fattig familie. Strategien har også bidratt til at arbeidet mot barnefattigdom er blitt tilført flere midler, ny kunnskap og nye arbeidsmetoder ved blant annet nye rutiner for samarbeid mellom ulike sektorer. Det er departementets samlede vurdering at strategien har bidratt til å nå målene om å dempe de negative konsekvensene av å vokse opp i familier med vedvarende lav inntekt og å forebygge at fattigdom går i arv. Strategien utløp i 2017 og det er foreløpig ikke avklart i hvilken form arbeidet mot barnefattigdom skal koordineres videre. Ifølge departementet er arbeidet høyt prioritert.

Statistikk fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) viser samtidig at siden Innst. 32 S (2014–2015) ble lagt fram, har antallet barn som lever i husholdninger med vedvarende lav inntekt, økt fra 84 000 i 2013 til 100 000 i 2016.² I prosent innebærer dette en økning fra 8,6 prosent i 2013 til 10,3 prosent i 2016.³

2.1 Styrking av nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom

Departementet påpeker at et viktig tiltak mot barnefattigdom er *nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom*, hvor kommunene kan søke om tilskudd slik at flere barn og unge, uavhengig av foreldres inntekt og sosiale situasjon, kan delta på viktige arenaer, som ferie-, kultur- og fritidsaktiviteter. Departementet framhever at antallet

1) Da Integreringsavdelingen i 2016 ble flyttet fra Barne- og likestillingsdepartementet til Justis- og beredskapsdepartementet ble også dette departementet involvert i arbeidet.

2) Bufdir (2018) Barnefattigdom i Norge, https://www.bufdir.no/Familie/Barnefattigdom/Barnefattigdom_i_Norge/ (hentdato 15. mai 2018).

3) SSB (2018) Flere barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt, <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/flere-barn-i-husholdninger-med-vedvarende-lavinntekt> (Hentdato 14. juni 2018)

kommuner som mottar tilskuddsmidler, har økt siden 2014 og at tilskuddet er styrket fra om lag 115 millioner kroner til om lag 270 millioner kroner perioden 2014–2018. Regjeringen har også sammen med frivillige organisasjoner og KS signert *Fritids-erklæringen*, som skal bidra til at alle barn skal ha mulighet til å delta jevnlig i minst én organisert fritidsaktivitet. Tiltak som blir etablert som resultat av Fritidserklæringen kan finansieres med midler fra den nasjonale tilskuddsordningen mot barnefattigdom. Ca. 38 millioner kroner fra ordningen gikk til slike tiltak i 2017.

I tillegg til økningen i bevilgningen til nasjonal tilskuddsordning, har også andre departementers budsjetter på barnefattigdomsfeltet blitt styrket, ifølge Barne- og likestillingsdepartementet. Dette gjelder blant annet tilskudd til utleieboliger, satsing på helsestasjons- og skolehelsetjeneste og styrking av lokalidretten.

Departementet uttaler videre at Fafos evaluering av tilskuddsordningen, Fafo (2018:04) *Fra deltakelse til mestring – evaluering av nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom*, viser at kommunene som søker tilskudd jevnt over vier barnefattigdom større oppmerksomhet og har forankret arbeidet mot barnefattigdom i planverket bedre. Arbeidet har ifølge evalueringen blitt mer kunnskapsbasert ved at flere kommuner kartlegger situasjonen. I halvparten av kommunene er det hentet inn statistikk for å belyse barnefattigdomsutfordringene. Videre viste evalueringen at kommunene som fikk tilskudd, jobbet bedre på tvers av sektorer og i større grad fikk til samarbeidet med frivillig sektor. De kommunene som har de høyeste andelen barn i lavinntektsfamilier, mottar dessuten i snitt de høyeste tilskuddene.

Samtidig konkluderer Fafo med at det er utfordringer i knutepunktfunksjonen i kommunene som fikk tilskudd. Knutepunktfunksjonen skal blant annet prioritere oppsøkende arbeid overfor familier som er vanskelige å nå, men strever med å operasjonalisere oppgavene sine. Basert på evalueringen, mener departementet at tilskuddsordningen, og opptrappingen av den, har hatt god effekt. Departementet framhever at en av styrkene med tiltaket er at ordningen bidrar til å stimulere utvikling av tiltak «nedenfra», tilpasset lokale utfordringer og behov. Departementet påpeker at det har gitt Bufdir i oppdrag å komme med anbefalinger til endringer i regelverket for tilskuddsordningen for å følge opp anbefalingene fra evalueringen.

2.2 Innsats for å bedre koordinere den statlige innsatsen for å redusere konsekvensene av fattigdom blant barn og unge

Barne- og likestillingsdepartementet viser til at det er gitt likelydende formuleringer i tildelingsbrev til direktorater og fylkesmenn for å bedre koordineringen mellom forvaltningsnivåene. Videre er tilskuddsordningene mot barnefattigdom mellom Arbeids- og velferdsdirektoratet og Bufdir samordnet. 10 millioner kroner ble overført fra Arbeids- og velferdsdirektoratets ordning til *nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom* fra og med statsbudsjettet for 2017. Bufdir og Arbeids- og velferdsdirektoratet har også utarbeidet felles retningslinjer for samarbeid mellom barneverntjenesten og NAV-kontoret. Formålet er å bidra til bedre samordning av tjenestene. Retningslinjene omfatter hjelp til familier i en sosialt og økonomisk vanskelig situasjon som har behov for hjelp fra både barneverntjenesten og NAV-kontoret, og ungdom som mottar ettervernstiltak.

Barne- og likestillingsdepartementet uttaler videre at Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) var involvert i utformingen av strategien mot barnefattigdom og at flere av tiltakene hadde barn med innvandrerbakgrunn som hovedmålgruppe. Eksempler på slike tiltak er gratis kjernetid i barnehager, nasjonalt minstekrav til redusert foreldrebetaling i barnehage, forsøk med gratis deltids plass i

skolefritidsordningen, Jobbsjansen⁴ og endringer i *lov om introduksjonsordning og norskopplæring* (introduksjonsloven) – kvalifisering til arbeid og utdanning. Tiltak i strategien som IMDi er hovedansvarlig for, er Jobbsjansen og introduksjonsloven. Departementet påpeker at barn med innvandrerbakgrunn som lever i lavinntektsfamilier, ikke kun er IMDis ansvar.

2.3 Utvikling av indikatorer og kunnskapsgrunnlag

Barne- og likestillingsdepartementet viser til at BUFdir som en del av strategien mot barnefattigdom har utviklet temasider på nettsidene sine og utarbeidet indikatorer på barnefattigdom i kommunene. Indikatorverktøyet er utviklet for å synliggjøre hvor mange barn som lever med ulike levekårsutfordringer, og dermed legge til rette for at kommunene kan jobbe mer målrettet mot barnefattigdom. Departementet påpeker at indikatorverktøyet blir brukt av mange kommuner i arbeidet med lokale oppvekst- og handlingsplaner. Videre framhever departementet at Bufdir skal utvikle indikatorer på oppvekstfeltet, en faglig veileder og pedagogiske verktøy om god praksis, som kommunene også kan bruke i arbeidet mot barnefattigdom.

Departementet viser videre til at Bufdirs rapport *Barn som lever i fattigdom – rapport om arbeidet med regjeringens strategi 2015–2017* oppsummerer erfaringene fra arbeidet mot barnefattigdom. Rapporten inngår i et større kunnskapsgrunnlag som skal bidra til den videre innsatsen på feltet. Den er utarbeidet av direktoratsgruppen, som har hatt ansvar for å følge opp innsatsområdene i strategien og består av: Bufdir (leder), Helsedirektoratet, Utdanningsdirektoratet, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet, Husbanken og Kulturdepartementet.

I tillegg til Fafos evaluering av tilskuddsordningen mot barnefattigdom, har departementet også tildelt NOVA et forskningsoppdrag for å få mer kunnskap om hvorfor noen barn i lavinntektsgruppen klarer seg bra, mens andre blir værende i fattigdom som voksne, og hva som kan øke disse barnas livssjanser.

Departementet opplyser at det så langt ikke er gjennomført ytterligere evalueringer av de øvrige tiltakene som er iverksatt i strategiperioden 2015–2017. Departementet vurderer jevnlig behovet for evalueringer ut fra kravene i økonomiregelverket.

2.4 Innsats for å bidra til bedre kartlegging av barns behov når foreldre søker om sosialhjelp

Barne- og likestillingsdepartementet har i spørsmål om sosialhjelp innhentet innspill fra Arbeids- og sosialdepartementet. Arbeids- og sosialdepartementet viser til at økonomisk stønad etter sosialtjenesteloven er en kommunal tjeneste. Departementet påpeker at i tråd med lovens krav om forsvarlige tjenester er det forutsatt at kommunen gjennomfører en kartlegging og en individuell vurdering av den enkeltes situasjon ved tildeling og utmåling av stønad. Departementet viser også til at rundskrivet til loven slår fast at det skal tas særlige hensyn til barns behov i alle vurderinger der tjenestemottakeren har barn. Barn og unge skal sikres en trygg oppvekst og skal kunne delta i alminnelige skole- og fritidsaktiviteter, uavhengig av om foreldrene har en vanskelig økonomi. Departementet framhever også at sosialtjenesteloven ble endret 1. januar 2016 for å sikre mer likeverdige muligheter for barn som vokser opp i fattige familier, og likere praksis i kommunene. Lovendringen gjorde at kommunene ikke lenger skal legge vekt på barns inntekt fra arbeid i fritid og skoleferier når de vurderer familiens behov for økonomisk stønad.

4) Gjennom Jobbsjansen kan f.eks. hjemmeværende kvinner med innvandrerbakgrunn få tiltak som kvalifiserer til arbeid eller utdanning, og innvandrerungdom kan få tilbud om mer grunnskoleopplæring.

Samtidig presiserer Arbeids- og sosialdepartementet at statlige myndigheter ikke har en direkte styringslinje til kommunene. Departementet gir i brevet derfor ingen vurdering av hvor langt NAV er kommet i å kartlegge og gi individuell vurdering av barn i familier som trenger sosialhjelp. Arbeids- og sosialdepartementet anser det ikke som hensiktsmessig å sette i gang en egen undersøkelse eller et landsomfattende tilsyn nå.

Arbeids- og sosialdepartementet påpeker videre at fylkesmennene har ansvar for tilsyn med de kommunale tjenestene ved NAV-kontorene. Fylkesmennene og Statens helse-tilsyn, som overordnet tilsynsmyndighet, skal medvirke til at rettssikkerheten og behovet for sosiale tjenester ivaretas, at tjenestene drives på en faglig forsvarlig måte og at svikt i tjenesteytingen blir forebygget, avdekket og fulgt opp. Fylkesmennene har videre en veiledningsfunksjon. Arbeids- og sosialdepartementet viser til at det gjennom tildelingsbrev til fylkesmennene har nedfelt at embetene skal medvirke til riktig praktisering av sosialtjenesteloven, herunder bidra til at kommunene gjør individuelle vurderinger i hver enkelt sak, og å sikre at barneperspektivet er ivaretatt. Departementet har også i det årlige tildelingsbrevet til Arbeids- og velferdsdirektoratet gitt direktoratet i oppgave å arbeide for at NAV-kontorene styrker barneperspektivet i tråd med formålsbestemmelsen i sosialtjenesteloven.

Videre uttaler departementet at fylkesmennene gjennomfører opplæring og kompetansehevende tiltak for kommunene, i samarbeid med Arbeids- og velferdsdirektoratet. På oppdrag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet har også Fylkesmannen i Troms og Fylkesmannen i Østfold, i samarbeid med fire NAV-kontor, utarbeidet et skjema for kartlegging av kunnskap om FNs barnekonvensjon og ivaretagelsen av barneperspektivet ved NAV-kontorene. Fylkesmannen i Troms har fått tilskudd fra Arbeids- og velferdsdirektoratet til å utvikle av materiell (sjekklister, veileder eller lignende) for å bidra til at NAV-kontoret tar særlige hensyn til barns behov i alle vurderinger der tjenestemottakeren har barn. Videre har Arbeids- og velferdsdirektoratet satt i gang et arbeid for å sikre bedre samordnet bistand til barn, unge og barnefamilier gjennom blant annet prosjektet *Helhetlig oppfølging av lavinntektsfamilier* og forsøk med *NAV-veiledere i videregående skole*.

Arbeids- og sosialdepartementet viser også til at tiltak som bidrar til å ivareta barneperspektivet er prioritert ved fordelingen av tilskudd fra Arbeids- og velferdsdirektoratet til tiltak i kommunene for å forebygge fattigdom blant barn og barnefamilier. Departementet trekker fram to eksempler. Det ene er Tromsø kommune, som har utviklet rutiner og verktøy til bruk for kartlegging av barna i familiene. Videre har Stavanger kommune utviklet rutiner og retningslinjer for å ta barnas behov inn i vurderingene ved NAV-kontoret. Rutinene omfatter blant annet å veilede foreldre og delta i tverrfaglige fora og ressursteam. Departementet mener tiltakene i de nevnte kommunene har overføringsverdi til andre kommuner.

---

3 Riksrevisjonens vurdering

Riksrevisjonen merker seg at Barne- og likestillingsdepartementet har iverksatt flere tiltak for å følge opp Riksrevisjonens anbefalinger og kontroll- og konstitusjonskomiteens merknader jf. Innst. 32 S (2014–2015). I forbindelse med regjeringens strategi mot barnefattigdom (2015–2017) er det blant annet satt i verk tiltak på tvers av departementsområder for å bedre samarbeidet og samhandlingen. Arbeids- og velferdsdirektoratet og Bufdir har samordnet tilskuddsordningene mot barnefattigdom, og det er utarbeidet felles retningslinjer for samarbeid mellom barneverntjenesten og NAV-kontoret.

Riksrevisjonen registrerer videre at det siden 2014 har vært en økning i antallet kommuner som mottar tilskuddsmidler fra *nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom*, og at tilskuddet er styrket fra om lag 115 millioner kroner til om lag 270 millioner kroner i perioden 2014–2018. Ifølge departementet viser evalueringen av tiltaket at kommunene som søker tilskudd vier barnefattigdom større oppmerksomhet, og at kommunene som har de høyeste andelene barn i lavinntektsfamilier, i snitt mottar de høyeste tilskuddene.

Samtidig merker Riksrevisjonen seg at andelen barn som lever i husholdninger med vedvarende lavinntekt har økt fra 8,6 prosent i 2013 til 10,3 prosent i 2016. Videre merker Riksrevisjonen seg at Barne- og likestillingsdepartementet kun har evaluert effekten av noen av de iverksatte tiltakene. Riksrevisjonen mener derfor at det er for tidlig å vurdere hvilke effekter ytterligere tiltak har hatt for å redusere konsekvensene av fattigdom blant barn og unge. Det er heller ikke avklart i hvilken form arbeidet mot barnefattigdom skal koordineres videre etter at perioden for strategien mot barnefattigdom utløp i 2017. Etter Riksrevisjonens vurdering krever området fortsatt stor oppmerksomhet fra Barne- og likestillingsdepartementet.

Riksrevisjonen vil følge saken videre.

Oppfølging av Dokument 3:4 (2014–2015)

Riksrevisjonens undersøkelse av internkontroll på anskaffelsesområdet i Statens vegvesen

---

1 Innledning

Målet med Riksrevisjonens undersøkelse var å vurdere om det er iverksatt effektiv risikostyring og internkontroll på anskaffelsesområdet i Statens vegvesen.

Dokument 3:4 (2014–2015) *Riksrevisjonens undersøkelse av internkontroll i Statens vegvesen* ble overlevert Stortinget 17. desember 2014. Kontroll- og konstitusjonskomiteen ga sin innstilling 17. mars 2015, jf. Innst. 199 S (2014–2015). Stortinget behandlet saken 12. mai 2015.

Riksrevisjonen anbefalte i Dokument 3:4 (2014–2015) at Samferdselsdepartementet

- i samarbeid med Statens vegvesen styrker internkontrollen på anskaffelsesområdet ved både å foreta systematiske risikovurderinger av etterlevelse og mislighetsrisiko, og etterkontroll og oppfølging av om internkontrollen i etaten er effektiv
- tar initiativ overfor Statens vegvesen til å styrke kompetansen om anskaffelsesregelverk og rutiner hos alle som er involvert i anskaffelser
- tar initiativ overfor Statens vegvesen til å forbedre etatens varslingsordning, for å sikre at ordningen har tillit blant de ansatte
- i samarbeid med Vegdirektoratet vurderer fordeler og ulemper ved en noe mer sentralisert anskaffelsesvirksomhet i Statens vegvesen

Kontroll- og konstitusjonskomiteen viste i Innst. 199 S (2014–2015) til at Statens vegvesen har etablert et omfattende og godt formelt rammeverk på anskaffelsesområdet. Komiteen fant det alvorlig at det likevel forekom en rekke brudd på *lov om offentlige anskaffelser* (anskaffelsesloven) og *økonomiregelverket*. Komiteen viste videre til at det ble gjort svært få systematiske kontroller av etterlevelse av regelverket, at Statens vegvesen hadde lite kjennskap til hvor effektiv internkontrollen var, og at det i liten grad ble gjort risikovurderinger av etterlevelse av regelverk og mislighet.

Komiteen viste også til at ordningen for intern varsling om mulige misligheter ikke hadde den nødvendige tilliten blant de ansatte, og mente at varslingsinstituttet burde gjøres bedre kjent blant de ansatte, herunder hvordan varslere ble ivaretatt med hensyn til anonymitet og trygghet for videre karriere. Komiteen forventet at Samferdselsdepartementet tok initiativ overfor Statens vegvesen til å forbedre etatens varslingsordning for å sikre at ordningen har tillit blant de ansatte.

---

2 Samferdselsdepartements oppfølging

Riksrevisjonen ba i brev av 5. mars 2018 Samferdselsdepartementet om å redegjøre for endringer og tiltak som er iverksatt for å følge opp Riksrevisjonens anbefalinger og kontroll- og konstitusjonskomiteens merknader. Departementet svarte i brev av 18. april 2018.

Samferdselsdepartementet uttaler at Statens vegvesen har satt i gang en rekke gode tiltak for å følge opp Riksrevisjonens og Stortingets merknader, men mener likevel at det fortsatt er en del arbeid som gjenstår. Departementet vil følge opp det videre arbeidet i etatsstyringen.

2.1 Internkontrollen på anskaffelsesområdet i Statens vegvesen

Departementet viser til at Statens vegvesen har innført systemløsninger for støtte i arbeidet med god styring og kontroll av anskaffelser. Et konkurransegjennomføringsverktøy er innført for alle vare- og tjenesteanskaffelser over 100 000 kroner. Verktøyet skal bidra til en ensartet og dokumentert gjennomføring av anskaffelsene. Statens vegvesen har videre tatt i bruk deler av funksjonaliteten i et kontraktsadministrasjonsverktøy. Dette innebærer blant annet at alle kontrakter lagres i systemet, og at etaten etter noe tid vil ha et komplett register over alle gyldige kontrakter. Det siste leddet i systemløsningen er et datavarehus som skal gi oversikt over og detaljer fra innkjøpene, og dermed være et verktøy for å finne feil og uheldig praksis hos egne ansatte og leverandører. Alle data fra fakturaene blir lagt inn i datavarehuset. De siste månedene har imidlertid Statens vegvesen hatt problemer med å få korrekte data fra økonomisystemene.

Det er opprettet en stilling som anskaffelsescontroller. Controlleren har systematisk kontrollert 40 rammeavtaler og tatt initiativ til forbedringsarbeid gjennom rapporter. Hensikten har vært å avdekke feil og svakheter i leverandørenes og etatens bruk av rammeavtaler. Det vil bli gjennomført slik oppfølging én gang årlig for hver rammeavtale.

Statens vegvesen har endret anskaffelsesprosessen. Endringen består i at oppfølging av inngåtte avtaler har blitt en tydelig del av prosessen. Videre har anskaffelseskontoret beskrevet hvordan oppfølgingen skal gjøres. Beskrivelsen er en del av kvalitetssystemet. Statens vegvesen viser også til at internkontrollen ved anskaffelser på vegområdet er styrket gjennom at retningslinjene i *Håndbok R760* er ferdigstilt og gjort gjeldende fra 1. februar 2018. I *Håndbok R760* tydeliggjøres prosjekteiers og prosjektleders ansvar i de ulike fasene i et vegprosjekt. I tillegg utarbeides det prosessbeskrivelser i kvalitetssikringssystemet. Håndboken og prosessene er i ferd med å bli implementert.

2.2 Kompetanse om anskaffelsesregelverket i Statens vegvesen

Statens vegvesen viser til at det er gjennomført opplæringsmoduler for alle byggeledere innen prosjekt- og kontraktstyring. I tillegg blir det gjennomført mindre kurs over intranettet og seminarer med nettløsning som del av implementeringen av *Håndbok R760*.

Statens vegvesen har også tatt i bruk et system for å evaluere leverandører. Systemet er i første rekke innført for utbyggingsentrepriser og vil framover også omfatte drifts- og rådgiverkontrakter. Evalueringene vil brukes ved tildeling av nye kontrakter.

Fra 1. januar 2016 har anskaffelseskontoret i Vegdirektoratet gjort en større del av arbeidet med anskaffelser. Tidligere var oppgaven å bistå den fagansvarlige for den aktuelle anskaffelsen. Nå er mer av det anskaffelsesfaglige arbeidet lagt over på dem som faktisk har det som fagfelt. Tilsvarende endringer er i stor grad gjennomført i regionene. Ifølge Statens vegvesen gir endringene bedre styring og kontroll, bedre utnyttelse, spesialisering og spissing av kompetansen på anskaffelsesområdet.

2.3 Varslingsordningen

Statens vegvesen etablerte en ny varslingskanal i februar 2017 gjennom en nettløsning som er tilgjengelig for ansatte, innleide konsulenter, vikarer, leverandører og publikum. Kanalen gir mulighet for at varslerne kan velge om de vil oppgi kontaktinformasjon. Internrevisjonen har etablert nye rutiner for mottak og håndtering av varsler. Varslene mottas og håndteres av noen få personer i internrevisjonen.

Året før den nye nettkanalen ble etablert, kom det inn 17 varsler. I 2017 kom det inn 397 varsler, enten via den nettbaserte kanalen eller via andre kanaler. Per 21. mars 2018 var det kommet inn 107 varsler i 2018.

Ifølge Statens vegvesen er et av de viktigste prinsippene for en vellykket varslingskanal at det skapes tillit til kanalen gjennom positive erfaringer med å varsle. Statistikk viser at flere som tidligere har varslet, har kommet med nye varsler om andre forhold. Varslerne har også uttalt at de gjør dette fordi de ser at de blir tatt på alvor, og at det blir tatt tak i varslene de kommer med. Samferdselsdepartementet slutter seg til Statens vegvesens vurdering om at varslingsinstituttet er blitt bedre kjent og nyter høyere tillit enn den tidligere løsningen gjorde.

2.4 Statens vegvesens vurdering av en mer sentralisert organisering av anskaffelser

Statens vegvesen har satt i gang et prosjekt om «Framtidas SVV» og en områdegjennomgang av Statens vegvesen. Disse prosjektene vil være styrende for framdriften av framtidig organisering av anskaffelsesfunksjonene i Statens vegvesen.

Anskaffelsesprosessene har ikke gjennomgått en direkte omorganisering, men gjennom gjennomførte tiltak er det, ifølge departementet, likevel oppnådd en betydelig sentralisering, samordning og standardisering av anskaffelsesprosessen for varer og tjenester. Ved å samle gjennomføringen av anskaffelsene mener Statens vegvesen at kompetanseproblemet er løst, og at det har blitt færre feil, høyere effektivitet og bedre avtaler. Per i dag kan Vegvesenet imidlertid ikke legge fram systematiske måltall for dette.

---

3 Riksrevisjonens vurdering

Riksrevisjonen merker seg at Samferdselsdepartementet mener at Statens vegvesen har iverksatt noen tiltak for å følge opp Riksrevisjonens anbefalinger og kontroll- og konstitusjonskomiteens merknader, jf. Innst. 199 S (2014–2015). Likevel gjenstår det fortsatt en del arbeid, som departementet vil følge opp videre i etatsstyringen.

Riksrevisjonen merker seg særlig at det er opprettet en ny varslingskanal i Statens vegvesen, og at denne ser ut til å ha høyere tillit enn den tidligere løsningen hadde.

Riksrevisjonen registrerer at selv om anskaffelsesprosessen ikke direkte er omorganisert, er anskaffelser av varer og tjenester likevel sentralisert for å hindre brudd på regelverket som følger av manglende kompetanse hos dem som gjennomfører anskaffelsene. Statens vegvesen kan ikke per i dag legge fram måltall som viser at endringene har ført til færre feil, høyere effektivitet og bedre avtaler.

Riksrevisjonen har merket seg at Statens vegvesen har innført systemløsninger som blant annet skal gi oversikt og detaljer fra innkjøpene, slik at feil og uheldig praksis hos egne ansatte og leverandører kan oppdages. Riksrevisjonen har videre merket seg at

Statens vegvesen har hatt problemer med å få korrekte data fra økonomisystemene. Riksrevisjonen registrerer at et velfungerende system for kontroll av etterlevelse og misligheter på anskaffelsesområdet i Statens vegvesen ikke er på plass.

Riksrevisjonen er enig med Samferdselsdepartementet i at det fortsatt er en del arbeid som gjenstår, og viser til at departementet vil be om en ny statusrapport fra Vegdirektoratet i løpet av 2018.

Riksrevisjonen vil følge saken videre.

Dokument 3:6 (2013–2014)

Riksrevisjonens undersøkelse om elektronisk meldingsutveksling i helse- og omsorgssektoren

---

1 Innledning

Målet med Riksrevisjonens undersøkelse var å vurdere status for innføringen av elektronisk meldingsutveksling og avvikling av parallelle papirrutiner i helse- og omsorgssektoren og hvordan nasjonale myndigheter har styrt, tilrettelagt og fulgt opp mål om sikker og effektiv elektronisk samhandling.

Dokument 3:6 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkelse om elektronisk meldingsutveksling i helse- og omsorgssektoren* ble sendt til Stortinget 25. mars 2014. Som ledd i behandlingen av saken avholdt kontroll- og konstitusjonskomiteen en høring 20. oktober 2014. Komiteen ga sin innstilling 25. november 2014, jf. Innst. 67 S (2014–2015), og saken ble behandlet i Stortinget 16. desember 2014. Ved behandlingen av innstillingen fattet Stortinget vedtak om at regjeringen på egnet måte skulle redegjøre for hvordan den vil løse IKT-utfordringene i helsevesenet som kom fram i innstillingen.

Riksrevisjonens undersøkelse viste at det ble brukt mye papir i meldingsutvekslingen mellom helseforetak, kommuner og legekantor. Videre viste undersøkelsen at det var klare svakheter ved Helse- og omsorgsdepartementets planlegging, styring og oppfølging av arbeidet med elektronisk meldingsutveksling, og at virkemiddelbruken ikke var tilpasset mål, status og utfordringer på området.

Riksrevisjonen anbefalte følgende:

- Helse- og omsorgsdepartementet burde styrke den samlede virkemiddelbruken for å bidra til å sikre framdrift i arbeidet og til utvikling og bruk av standardiserte tekniske løsninger. Gjennom virkemiddelbruken burde departementet bidra til at kommuner og legekantorer har tilstrekkelige insentiver til å ta i bruk elektronisk meldingsutveksling i tråd med Stortingets forutsetninger om sikker og effektiv samhandling.
- Helsedirektoratet burde sørge for å utvikle alle nødvendige nasjonale standarder for elektronisk meldingsutveksling mellom helseforetak, kommuner og legekantor.
- Norsk Helsenett SF burde styrke innsatsen ytterligere for å forbedre adresseregisteret slik at det så snart som mulig blir et velfungerende register for aktørene.
- De regionale helseforetakene burde sørge for utviklede tekniske løsninger blir innført og tatt i bruk ved alle underliggende helseforetak, slik at andre aktører som ønsker å etablere elektronisk meldingsutveksling, ikke må vente på helseforetakene.

Komiteen konstaterte at å bruke papir, vekselvis bruke papirbasert og elektroniske meldinger eller bruke begge deler samtidig ikke er i samsvar med Stortingets forutsetninger om effektiv pasientbehandling, og at målene i nasjonale strategier og Nasjonalt meldingsløft ikke er nådd.

Videre konstaterte komiteen at en del av det elektroniske meldingsomfanget ikke følger nasjonalt godkjente standarder, at det skjer med potensielt svekket pasientsikkerhet, og at det ikke er satt krav til innhold, struktur og format for elektroniske meldinger. Det ble også konstatert at selv om noen enheter har kommet langt, blir bruken av digitale

løsninger begrenset av at samarbeidspartnerne ikke gjør det og dermed tvinger aktørene til å opprettholde doble rutiner, det vil si papirbaserte og digitale rutiner parallelt.

Komiteen konstaterte at Helse- og omsorgsdepartementet ikke hadde fulgt opp komiteens uttalelse i Innst. S. nr. 291 (2007–2008) om at departementet måtte ta et aktivt ansvar for å bruke finansieringssystemet til å sikre framdrift og standardiserte løsninger i arbeidet for å realisere elektronisk samhandling mellom sykehus, kommuner og allmennleger.

Videre framhevet komiteen at departementet har ansvar for å følge opp de ytre etatene, og mente det var nødvendig å gå fra koordinering gjennom råd, veiledning og anbefalte standarder til sentral styring og ledelse på IKT-området.

---

2 Helse- og omsorgsdepartementets oppfølging

Riksrevisjonen ba i brev av 16. februar 2018 Helse- og omsorgsdepartementet om å gjøre rede for hvilke tiltak det hadde iverksatt for å følge opp Stortingets vedtak, kontroll- og konstitusjonskomiteens merknader og Riksrevisjonens anbefalinger i Dokument 3:6 (2013–2014). Departementet svarte i brev av 16. mars 2018.

For å følge opp saken ytterligere har revisjonen dessuten hentet inn informasjon hos Norsk Helsenett SF, de fire regionale helseforetakene og Direktoratet for e-helse. I tillegg er aktuelle styringsdokumenter og andre dokumenter fra departementet og direktoratet gjennomgått.

Departementet viser til omtalen i Prop. 1 S (2015–2016) og Meld. St. 15 (2015–2016) når det gjelder oppfølgingen av Stortingets vedtak om å redegjøre for hvordan regjeringen vil løse IKT-utfordringene i helsevesenet, jf. innstilling Innst. 67 S (2014–2015). Stortinget er også orientert om retningen for det videre arbeidet med å styrke gjennomføringsevnen på IKT-området i helse- og omsorgssektoren i Meld. St. 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge*, kapittel 10.

De regionale helseforetakene ble på foretaksmøtet i 2015 bedt om å sørge for å etablere løsninger for elektronisk kommunikasjon mellom sykehus og med andre aktører i helse- og omsorgssektoren. Foretakene har rapportert om arbeidet i årlige meldinger. Departementet opplyser at rapporteringen ble fulgt opp på foretaksmøtet med de regionale helseforetakene i januar 2018. Videre er rapporteringen fulgt opp i tildelingsbrevet til Direktoratet for e-helse for 2018, med oppdrag om å ferdigstille og vedta nødvendige IKT-standarder for elektronisk samhandling i samarbeid med regionale helseforetak og kommuner.

Departementet presiserer at å avvikle papirbruk og doble rutiner er virksomhetenes ansvar. Den enkelte virksomhet i helse- og omsorgstjenesten er selv ansvarlig for at IKT-systemene de bruker til å sende eller motta elektroniske meldinger, oppfyller krav og pålagte standarder for elektronisk meldingsutveksling.

2.1 Status for og utvikling i den elektroniske meldingsutvekslingen

Helse- og omsorgsdepartementet opplyser i brevet at departementet vurderer at det i praksis er etablert elektronisk samhandling mellom aktørene i behandlingsskjeden, det vil si mellom

- helseforetak og kommune
- helseforetak og fastlege
- fastlege og kommune

Departementet opplyser at per 1. januar 2018 var det 5562 tilknyttede aktører i helsenettet. Dette er en økning på 974 aktører fra 1. januar 2017. De nye aktørene er i hovedsak fysioterapeuter og psykologer.

Antallet meldinger som sendes via helsenettet, stiger. I 2017 ble det sendt 214 millioner elektroniske meldinger i helsenettet, mot 132 millioner meldinger i 2013. Volumtallene gir imidlertid ikke informasjon om hvorvidt det fortsatt blir sendt papirmeldinger, eller om meldingene sendes i tråd med gjeldende standard.

På foretaksrådet i 2017 ble det stilt krav om at de regionale helseforetakene skulle «rapportere på status for innføring og bruk av eksisterende tekniske løsninger for meldingsutveksling og samhandling». Rapportene ble levert innen 1. mai 2017. Departementet ba i tillegg i tildelingsbrev nr. 1 for 2017 Direktoratet for e-helse sammenfatte disse rapporteringene. Rapporteringene inngikk i Direktoratet for e-helses rapport *Komparativ analyse av de regionale helseforetakene på IKT-området*. Rapporten inkluderte status for innføring og bruk av eksisterende tekniske løsninger for meldingsutveksling og samhandling.

Helse- og omsorgsdepartementet viser til at Direktoratet for e-helse konkluderte med følgende i analysen:

- Det elektroniske meldingsvolumet er økende, og på de fleste områder er bruk av elektroniske meldinger svært utbredt. Utbredelsen er noe lavere i Helse Sør-Øst enn i de andre regionene.
- Papirbruk er hovedregelen for samhandling mellom regionene.
- Papir brukes fortsatt internt i regionene på områder hvor det ikke finnes standarder, hvor løsninger ikke er tatt i bruk, eller de ansatte ikke har tillit til løsningene som er innført.
- Det er tilfeller hvor helseforetak har støtte for elektronisk samhandling, men ikke kan ta det i bruk fordi aktøren de skal samhandle med, ikke har støtte for det.
- Samhandlingen mellom helseforetak i egen region løses primært ved interne fellesløsninger i Helse Vest, Helse Midt-Norge og Helse Nord. I Helse Sør-Øst er papir/faks hovedregelen for samhandlingen.

Analysen viste videre at samhandling mellom helseforetak og kommunal helse- og omsorgstjeneste, inkludert fastleger, for det meste skjer elektronisk, men at ikke alle aktører i kommunene har kommunikasjonsløsninger på plass.

Riksrevisjonen har hentet inn informasjon fra de regionale helseforetakene om statusen for elektronisk samhandling, og resultatet samsvarer med analysen til Direktoratet for e-helse.

Departementet påpeker at det fortsatt gjenstår utfordringer knyttet til elektronisk meldingsutveksling. Dette gjelder både å ferdigstille utviklingen av de tekniske standardene som gjenstår, samt å sikre at det er den rette versjonen av alle elektroniske meldinger som sendes, og til riktig adresse. Videre påpeker departementet at det at papirløsninger fremdeles blir brukt i mange tilfeller, skyldes at

innføringen av elektroniske løsninger i kommunene er ufullstendig. Hver kommune har mange aktører, og elektronisk samhandling med kommunene involverer derfor en rekke ulike løsninger.

I tilknytningsavtalen til Norsk Helsenett er det kommunen som registreres. Norsk Helsenett har ikke oversikt om hvorvidt sykehjem og hjemmetjenester er tilknyttet nettet i den enkelte kommune. Norsk Helsenett presiserer at kommunene har et selvstendig ansvar for å sørge for at alle enheter innad i virksomheten deres er tilkoblet helsenettet og utveksler meldinger elektronisk.

2.2 Tiltak for å forbedre den elektroniske samhandlingen

Overordnet organisering og nasjonal koordinering

Direktoratet for e-helse ble etablert 1. januar 2016 ved å flytte divisjon for e-helse ut fra Helsedirektoratet. Helse- og omsorgsdepartementet opplyser at direktoratet ble etablert fordi det var behov for en tydelig aktør som kunne ta ansvar for utviklingen av nasjonale fellesløsninger og samtidig være en tydelig premissgiver for utviklingen av nødvendige rammebetingelser for elektronisk samhandling. Direktoratet for e-helse har ansvar for utviklingen av tekniske standarder, kodeverk og terminologier samt å legge til rette for felles arkitekturprinsipper.

Departementet viser til at Direktoratet for e-helse i tildelingsbrevet for 2016 fikk i oppdrag å etablere en struktur for nasjonal porteføljestyling samt å utarbeide forslag til en nasjonal handlingsplan for oppfølging av vedtatte nasjonale strategier. Departementet opplyser at *Nasjonal handlingsplan for e-helse (2017–2022)* beskriver virkemidler og tiltak som skal bidra til å realisere målene som er satt i *Nasjonal e-helsestrategi (2017–2022)*.

Nasjonalt e-helsestyre ble etablert i 2016 med underutvalgene *nasjonalt utvalg for IT-prioritering* og *nasjonalt fagutvalg*. Utvalgene samler aktørene i sektoren for blant annet å behandle den nasjonale porteføljen av IKT-tiltak. Forane i styringsmodellen fungerer som rådgivere for Direktoratet for e-helse. Ifølge departementet har porteføljestylingen over tid fått god oppslutning i sektoren. Helse- og omsorgsdepartementet mener at én gevinst, utover bedre koordinering, er at porteføljestylingen stiller krav om avklart finansiering og gjennomførte gevinstrealiseringsutredninger før tiltak blir satt i verk.

Delvis som følge av Riksrevisjonens anbefalinger etablerte Helsedirektoratet i 2015 programmet *Felles infrastruktur og arkitektur (FIA)*, som består av fire prosjekter (samhandling, sikkerhetsinfrastruktur, arkitekturstyring og pasientens legemiddelliste). Før 2015 ble arbeidet på disse områdene gjennomført som enkeltstående tiltak. Etter programorganisering sikres det at tiltakene ses i sammenheng. Programperioden for FIA løper ut 2022. Departementet opplyser at FIA-programmet skal bidra til å implementere tiltak for enhetlig meldingsutveksling og å planlegge forvaltningsmodell og moderniseringstiltak. Kommunene deltar aktivt i arbeidet sammen med helseforetak, fastleger og leverandører. Ifølge departementet har FIA-programmet bidratt til mer enhetlig meldingsutveksling og til å etablere tydelige nasjonale krav og prosesser for koordinerte prioriteringer og innføringer.

Krav om standardisert meldingsutveksling

Departementet opplyser at det har vært behov for å få på plass et tydelig regelverk som stiller krav til hvordan aktørene følger opp IKT-utviklingen i helse- og omsorgssektoren. *Forskrift om IKT-standarder i helse- og omsorgstjenesten* ble fastsatt av Helse- og omsorgsdepartementet 1. juli 2015 og trådte i kraft 1. september samme år. Formålet med forskriften er å bidra til at virksomheter i helse- og omsorgstjenesten

som yter helsehjelp, bruker IKT-standarder for å fremme sikker og effektiv elektronisk samhandling.

Forskriften stiller blant annet krav om elektronisk behandling av helseopplysninger, krav til funksjonalitet i IKT-systemene og krav til funksjonalitet ved meldingsutveksling. Departementet oppgir at det er utarbeidet en referanse katalog til forskriften, som Direktoratet for e-helse oppdaterer. Katalogen inneholder oversikt over standarder og kravdokumenter for IKT-systemer som er obligatoriske eller anbefalt for virksomheter i helse- og omsorgstjenesten, der helseopplysninger behandles elektronisk.

Helse- og omsorgsdepartementet opplyser at departementet nå vurderer om forskriften bør utvides til å gjelde flere områder, for eksempel nasjonale krav til arkitektur, informasjonssikkerhet, standarder, kodeverk og terminologi. I tildelingsbrevet for 2018 til Direktoratet for e-helse har derfor departementet gitt direktoratet i oppdrag å vurdere hvordan forskriften kan benyttes som et strategisk verktøy for IKT-utviklingen i sektoren.

Direktoratet for e-helse opplyser at det på bakgrunn av funnene i Riksrevisjonens undersøkelse har fastsatt alle nødvendige standarder for å ivareta elektronisk meldingsutveksling mellom helseforetak, kommuner og fastleger. Ifølge direktoratet er det ingen kjente behov som tilsier at man må utarbeide nye nasjonale standarder for å kunne avvikle papirutiner eller parallelle rutiner.

Direktoratet påpeker at hovedmålet framover vil være å få innført standardene hos alle aktørene i sektoren, og viser til at det er gjennomført flere tiltak for at alle relevante aktører og leverandører i sektoren følger krav og pålagte standarder for elektronisk meldingsutveksling. Direktoratet framhever to sentrale tiltak for å sikre at alle relevante aktører og leverandører i sektoren følger krav og pålagte standarder for elektronisk meldingsutveksling: å etablere en nasjonal forvaltningsmodell for e-helsestandarder og å utvikle og innføre *Meldingsvalidatoren*.

Direktoratet for e-Helse og Norsk Helsenett bruker Meldingsvalidatoren til å kontrollere meldingsutvekslingen. Meldingsvalidatoren gir tilgang til overordnet statistikk for hele landet, filtrert etter region, virksomhet og/eller meldingstype, men ikke mellom ulike meldingsversjoner. Meldingsvalidatoren kan ikke gi informasjon om meldingsversjon, men Norsk Helsenett opplyser at dette er under utvikling og etter planen skal innføres i 2019. Direktoratet påpeker at dette er et viktig verktøy for Norsk Helsenett, som forvalter meldingsutvekslingen, og Direktoratet for e-helse som myndighet for å kunne iverksette tiltak ved avvik. Departementet mener andelen avvik reduseres betraktelig gjennom bedre overvåking og mulighet for å følge opp meldingstrafikken. Helse- og omsorgsdepartementet opplyser at det fortsatt er et problem at meldingsstandardene kan tolkes og implementeres ulikt. Ifølge departementet øker imidlertid antallet meldinger uten avvik.

Direktoratet for e-helse opplyser at det pågår et arbeid i regi av FIA-programmet med å utarbeide retningslinjer for aktørene og med å utarbeide funksjonalitet i Meldingsvalidatoren slik at den kan overvåke meldingsversjoner. Dette vil også, ifølge direktoratet, gjøre det mulig å samle statistikk over hvilke meldingsversjoner som er i bruk. Norsk Helsenett påpeker imidlertid at Meldingsvalidatoren av personvern hensyn ikke har tilgang til krypterte fagmeldinger. Den gir dermed ikke oversikt over meldinger som blir sendt flere ganger, eller som er en kopi av en melding.

Direktoratet oppgir at både direktoratet og Norsk Helsenett følger opp virksomhetene og leverandørene gjennom den etablerte forvaltningsmodellen for e-helsestandarder.

Direktoratet viser til at det er Helsetilsynet og i noen tilfeller Datatilsynet som skal føre tilsyn med at forskriften blir fulgt. Direktoratet viser til at de ikke har myndighet til dette, og at deres rolle i kontrollen og overvåkingen derfor er begrenset.

Krav om oppdatert adresseinformasjon i adresseregisteret

Adresseregisteret er helse- og omsorgssektorens verktøy for presis adressering av elektroniske meldinger og inneholder alle kommunikasjonsparter i helsenettet. Helse- og omsorgsdepartementet viser til at det i oppdragsbrevet for 2015 ba Norsk Helsenett om å sørge for sikker, stabil og effektiv drift av adresseregisteret.

Forskrift for IKT-standarder i helse- og omsorgstjenesten stiller krav til at virksomheter som er tilknyttet helsenettet gjennom avtale med Norsk Helsenett, til enhver tid skal ha oppdatert elektronisk adresse i adresseregisteret. Departementet opplyser at Norsk Helsenett på denne bakgrunn intensiverte arbeidet med enhetlig adressering og konsentrerte innsatsen for å få sektoren til å ta i bruk de nye IKT-standardene.

Norsk Helsenett opplyser at statsforetaket har oversikt over informasjon og oppdateringer som mangler i adresseregisteret, og har mulighet til å gjøre uttrekk av virksomhetenes oppføringer. Norsk Helsenett har i tillegg etablert et feilmeldings-skjema, der sektoren kan melde inn mangler og feil, og hvor Norsk Helsenett igjen varsler de aktuelle virksomhetene om endringer som må gjøres.

Andre tiltak

Helse- og omsorgsdepartementet mener det er behov for å vurdere å utnytte de eksisterende finansieringsmodellene bedre, slik at sektorens samlede ressurser blir mest mulig effektivt utnyttet. I tildelingsbrevet for 2016 fikk Direktoratet for e-helse i oppdrag å vurdere nye finansieringsmodeller. Ifølge departementet har arbeidet vært komplisert, og sektoren er blitt tett involvert. Direktoratet leverte rapporten *Finansieringsmodeller for nasjonale e-helsetiltak* i desember 2017. I denne foreslår direktoratet modeller som i større grad baserer seg på at aktørene i sektoren bidrar gjennom obligatorisk samfinansiering av nasjonale fellestjenester. Rapporten er til behandling i Helse- og omsorgsdepartementet.

Norsk Helsenett etablerte kompetansenettverket *Kommunal utbredelse (KomUT)* i 2015. KomUT-nettverket skal støtte opp under kommunenes behov og videreutvikling av elektronisk samhandling og nye IKT-tiltak i den kommunale helse- og omsorgstjenesten. Departementet har i årene etter 2015 bedt Norsk Helsenett om å videreføre arbeidet. Kompetansenettverket har, ifølge departementet, sørget for tett oppfølging av aktørene og leverandørene for å sikre at de innfører elektroniske meldinger. Gjennom KomUT administrerer statsforetaket tilskudd til kommuner til tiltak for elektronisk samhandling.

---

3 Riksrevisjonens vurdering

Riksrevisjonen merker seg at Helse- og omsorgsdepartementet, Helsedirektoratet, Direktoratet for e-helse, Norsk Helsenett og de regionale helseforetakene har iverksatt flere relevante tiltak for å imøtekomme kontroll- og konstitusjonskomiteens merknader i Innst. 67 S (2014–2015) og Riksrevisjonens anbefalinger.

Riksrevisjonen registrerer at volumet av elektroniske meldinger har økt siden 2013/2014, og at elektroniske meldinger på flere områder er svært utbredt i flere regioner. Mellom helseforetakene i Helse Sør-Øst foregår imidlertid fortsatt mye av

informasjonsutvekslingen på papir. Papir er også hovedregelen for samhandling mellom regionene. Samhandling mellom helseforetak og kommuner/fastleger skjer i stor grad elektronisk, men det blir fremdeles brukt papirløsninger i kommunene. Riksrevisjonen registrerer at mange av de samme årsakene til at innføringen av elektronisk samhandling går sakte, som ble avdekket ved forrige undersøkelse, fortsatt gjelder. Dette gjelder både å ferdigstille utviklingen av tekniske standarder som mangler, og å sikre at alle elektroniske meldinger sendes i rett versjon og med riktig adresse. I tillegg gjør manglende tillit til løsningene som er innført, at papir fortsatt brukes.

Riksrevisjonen merker seg at Helse- og omsorgsdepartementet har styrket den nasjonale styringen og organiseringen på e-helseområdet, blant annet gjennom å ha etablert Direktoratet for e-helse. Riksrevisjonen registrerer at departementet gjennom *forskrift om IKT-standarder i helse- og omsorgstjenesten* nå kan stille krav til at virksomheter i helse- og omsorgstjenesten bruker IKT-standarder, for å fremme sikker og effektiv elektronisk samhandling. Riksrevisjonen forutsetter at forskriften endres og oppdateres i takt med utviklingen og behovet i sektoren. De enkelte aktørene har et selvstendig ansvar for å følge kravene i forskriften, men Helse- og omsorgsdepartementet har ansvar for at forskriften blir fulgt.

Riksrevisjonen registrerer også at det er etablert et nytt verktøy, *Meldingsvalidatoren*, som kontrollerer og validerer meldingsutvekslingen, og at det pågår et arbeid for å styrke bruken av dette verktøyet ytterligere. Riksrevisjonen merker seg at *forskrift om IKT-standarder i helse- og omsorgstjenesten* nå stiller krav om at adresseregisteret til enhver tid skal være oppdatert med riktig adresse og kontaktinformasjon for virksomheter som er tilknyttet helsenettet.

Departementet bemerker at det at papirløsninger fremdeles er i bruk, i mange tilfeller skyldes at innføringen av elektroniske løsninger i kommunene er begrenset. Riksrevisjonen registrerer at samhandling mot kommunene involverer en rekke aktører og ulike løsninger, og at kommunene følges særskilt opp gjennom kompetansenettverket *Kommunal utbredelse* (KomUT), som Norsk Helsenett etablerte i 2015.

Riksrevisjonen merker seg at det fortsatt gjenstår utfordringer knyttet til elektronisk meldingsutveksling, og vil påpeke at å bruke papir, vekselvis bruke papirbaserte og elektroniske meldinger eller bruke begge deler samtidig ikke er i tråd med forutsetningene for effektiv pasientbehandling. Riksrevisjonen viser til at elektroniske meldinger er mindre utbredt i Helse Sør-Øst enn i de øvrige regionene, og at papir er hovedregelen for samhandling mellom regionene. Riksrevisjonen forutsetter derfor at Helse- og omsorgsdepartementet følger opp tiltakene som er satt i verk for å få alle aktører til å innføre elektronisk meldingsutveksling og ta i bruk vedtatte standarder, og vurderer å styrke virkemiddelbruken ytterligere. Riksrevisjonen vil følge utviklingen av den elektroniske samhandlingen i helse- og omsorgssektoren og vurdere om det er behov for en ny undersøkelse.

Saken er avsluttet.

Oppfølging av Dokument 3:7 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkelse av toll- og avgiftsetatens grensekontroll*

1 Innledning

Målet med Riksrevisjonens undersøkelse var å vurdere måloppnåelse og effektivitet i toll- og avgiftsetatens arbeid med å hindre/motvirke ulovlig inn- og utførsel av varer gjennom grensekontrollen.

Dokument 3:7 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkelse av toll- og avgiftsetatens grensekontroll* ble overlevert Stortinget 22. mai 2014. Kontroll- og konstitusjonskomiteen ga sin innstilling 4. desember 2014, jf. Innst. 101 S (2014–2015). Saken ble behandlet i Stortinget 15. desember 2014.

Riksrevisjonens undersøkelse pekte på flere svakheter og forbedringspunkter i toll- og avgiftsetatens grensekontroll. Hovedfunnene i undersøkelsen var blant annet manglende prioritering av arbeidet med å avdekke alvorlige overtredelser for å bekjempe organisert kriminalitet, og svakheter ved sentrale virkemidler som IKT, kontrollfasiliteter, skannere og tipskanaler. I tillegg ble det pekt på svakheter, som at bemanningen i liten grad var tilpasset den økte trafikkmengden i helger og ferier, og at etaten manglet oversikt over trafikken ved flere ubemannede grenseoverganger.

I dokumentet anbefalte Riksrevisjonen Finansdepartementet og Toll- og avgiftsdirektoratet å

- legge økt vekt på arbeidet med å avdekke alvorlige overtredelser for å bekjempe organisert kriminalitet
- styrke arbeidet med analyser og evalueringer rettet mot effektivitet og måloppnåelse i grensekontrollen, slik at kunnskapsgrunnlaget i etats- og virksomhetsstyringen blir bedre
- vurdere mulighetene for å forbedre kontrollfasilitetene ved flere av grenseovergangene, slik at de samlede ressursene kan utnyttes på en mer effektiv måte
- generelt vurdere mulighetene for bedre tilpasning mellom bemanning i grensekontrollen og faktisk trafikkmengde og å framskaffe mer systematisk kunnskap om trafikkmengde ved de ubemannede grenseovergangene som grunnlag for prioritering av kontrollressursene

Av Innst. 101 S (2014–2015) går det fram at kontroll- og konstitusjonskomiteen ikke ga sin fulle tilslutning til alle merknadene i Dokument 3:7 (2013–2014), men komiteen var tilfreds med at finansministeren så behovet for en sterkere og bedre grensekontroll og ba regjeringen følge opp rapporten. Kontroll- og konstitusjonskomiteen mente blant annet at det var behov for å bygge ut overvåkingen av flere ubemannede grenseoverganger, og komiteen merket seg at undersøkelsen viste svakheter i bruken av sentrale virkemidler som IKT, kontrollfasiliteter, skannere og tipskanaler.

---

2 Finansdepartements oppfølging

Riksrevisjonen ba i brev av 23. mars 2018 Finansdepartementet om å redegjøre for hvilke tiltak som er iverksatt for å følge opp Riksrevisjonens anbefalinger i Dokument 3:7 (2013–2014) og kontroll- og konstitusjonskomiteens merknader, og hvilke resultater som er oppnådd. Departementet svarte i brev av 7. mai 2018.

Finansdepartementet opplyser at regjeringen i 2014 besluttet en større omlegging av skatte- og avgiftsforvaltningen i Norge. Omleggingen innebar at ansvaret for merverdiavgift ved innførsel av varer og samtlige særavgifter skulle overføres til Skatteetaten, og at toll- og avgiftsetaten skulle rendyrkes som grenseetat med ansvar for grensekontroll og vareførselsadministrasjon. Departementet opplyser at tolletaten fikk tildelt 91,5 millioner kroner over statsbudsjettet for 2016 til styrking av grensekontrollen innenfor områdene elektronisk tilstedeværelse ved alle landveis grenseoverganger, økt bemanning og døgnbemanning på Svinesund og Ørje grenseoverganger og styrket etterretnings- og analysekapasitet.

Finansdepartementet viser også til at tolletaten siden 2014 har vært gjennom og fortsatt er i en stor omstillingsprosess. I 2017 ble det gjort endringer i etatens toppledelse med skifte av tolldirektør, og ny virksomhetsstrategi ble vedtatt. Det er også igangsatt en større organisasjonsutviklingsprosess, og det er gjort en dreining med høyere prioritering av ressurser til utvikling.

2.1 Økt vekt på arbeidet med å avdekke alvorlige overtredelser for å bekjempe organisert kriminalitet

Finansdepartementet opplyser at teknologien for elektronisk utstyr med kamera og skiltgjenkjenning (ANPR) ble innført på permanent basis etter endt prøveordning i Tollregion Øst-Norge i 2012. Tolletaten utplasserte flere kameraer i 2013 og 2014. I 2016-budsjettet ble det bevilget midler til videre utbygging av systemet med elektronisk tilstedeværelse ved alle landveis grenseoverganger og ferjeterminaler med internasjonale anløp. Prosessen med utrulling av kamerautstyr stoppet ifølge departementet opp i 2016 grunnet konkurs hos en underleverandør og påfølgende kapasitetsproblemer i den sentrale løsningen, noe som stanset all utbygging fram mot sommeren 2017. Det landsomfattende utrullingsarbeidet er derfor blitt forsinket, men er ventet ferdigstilt innen utgangen av 2020, jf. Prop. 1 S (2017–2018).

Departementet opplyser at ANPR per mai 2018 dekker om lag 25 prosent av grenseovergangene i tillegg til enkelte kameraer i mobile enheter. Tolletaten rapporterer at dette er et nyttig bidrag i kampen mot organisert kriminalitet, og at kameraene har vært direkte eller indirekte årsak til store narkotikabeslag. ANPR har også vært nyttig for å avdekke alvorlige overtredelser knyttet til innførsel av høyt beskattede varer i de senere årene. Fra januar 2017 ble lagringstiden for data i ANPR utvidet til seks måneder. Ifølge departementet setter dette etaten bedre i stand til å bruke informasjonen på en systematisk måte i kontrollplanleggingen.

Et annet satsingsområde i styrkingen av grensekontrollen fra 2016 var ifølge departementet etableringen av Tolletatens etterretningssenter (TES). I tildelingsbrevet for 2016 ble det blant annet omtalt at etterretnings- og analysekapasiteten skal styrkes for å støtte den operative kontrollen i hele landet. Videre er styrking av etterretnings- og analysekapasiteten gjennom Tolletatens etterretningssenter omtalt i tildelingsbrevene for 2017 og 2018. Etterretningssenteret ble formelt etablert 15. februar 2017 som en egen avdeling i direktoratet. Kjernen i oppdraget til senteret er å produsere kunnskap som grunnlag for målretting av etatens aktiviteter rettet mot kontroll og etterlevelse. Etterretningssenteret skal dermed styrke etatens evne til å avdekke

alvorlige overtredelser og bekjempe organisert kriminalitet. Ved utgangen av 2017 er bemanningen ved senteret 40 ansatte.

Departementet opplyser at det i 2012 ble igangsatt et prøveprosjekt i Tollregion Øst-Norge med utrykningsstatus og bruk av blålys i tolletaten. På bakgrunn av evaluering av prøveprosjektet besluttet regjeringen i 2015 at tolletaten permanent skulle ha fullmakt til å kjøre utrykning på landsbasis fra 1. juli 2015. Ordningen er per 2018 etablert i fire tollregioner, og det er besluttet å inkludere de to siste tollregionene i ordningen. Utrykningsstatusen har i første rekke ført til høyere sikkerhet for tolltjenestemenn, kontrollobjekter og medtrafikanter.

Når det gjelder resultatutviklingen for avdekking av alvorlige overtredelser i perioden 2014–2017, viser departementet til at antallet avdekkinger varierer noe fra år til år. Antallet i 2014 og 2017 var omtrent likt. Tolletaten har ikke nådd resultatmålet for antall avdekkede alvorlige overtredelser, selv om resultatet er noe bedre i 2017 enn i 2016. Departementet påpeker at etaten fortsatt er inne i en omstillingsperiode, og at det derfor er noe tidlig å måle effekten av iverksatte tiltak, herunder styrking av bemanningen ved landegrensen og noen av flyplassene.

2.2 Styrke arbeidet med analyser og evalueringer rettet mot effektivitet og måloppnåelse i grensekontrollen

Finansdepartementet opplyser at tolletaten siden 2015 har arbeidet med å videreutvikle målstrukturen og styringsparameterne. Fra og med 2019 skal tolletaten etablere en ny målstruktur med nye styringsparametere, som skal bidra til å belyse effektene av ressursinnsatsen på en bedre måte enn dagens parametere. Tolletaten har i tillegg etablert systemer for å effektivisere rapporteringen både for økonomi og øvrig resultatoppfølging. Ifølge departementet er etaten mer oppmerksom på prognoser, avvikhåndtering og tiltak, og tollregionene leverer bedre analyser av både resultater, ressursbruk og økonomi. Parallelt med organisasjonsutviklingsprosessen skal direktoratet styrkes med kompetanse innen strategi og styring. Tolletaten forventer at disse tiltakene vil øke kvaliteten i analysene og gi ledelsen gode kunnskapsbaserte beslutningsgrunnlag.

2.3 Forbedre kontrollfasilitetene ved flere av grenseovergangene

Departementet opplyser at kontrollfasilitetene på ulike flyplasser er blitt oppgradert de senere årene, og at det er oppført og satt i drift nye kontrollfasiliteter på landegrensen ved Junkerdal og Helligskogen/Kilpisjärvi. Ifølge departementet vurderer tolletaten at behovet for nye og bedre kontrollfasiliteter fortsatt er stort på grensen mot Sverige og Finland. Departementet understreker at den økte satsingen på digitalisering og modernisering av etaten gjør at tolletaten har begrensede ressurser til rådighet til nye investeringer i kontrollfasiliteter på grensen.

Departementet viser også til at tolletaten har igangsatt et utviklingsprosjekt som skal foreslå modeller for utforming av norsk-finske grensestasjoner og effektive løsninger for kontroll av vareførselen over grensen. Etaten har inngått en avtale med Forsvarets forskningsinstitutt, som skal levere sluttrapport innen utløpet av 2018.

2.4 Bedre tilpasning mellom bemanning i grensekontrollen og faktisk trafikkmengde

Finansdepartementet opplyser at tolletaten i forbindelse med styrkingen av grensekontrollen i statsbudsjettet for 2016 fikk midler til totalt 123 nye årsverk. Tolletaten har rekruttert nærmere 100 tollaspiranter i 2016, og etaten er i ferd med å styrke kontrollen i trafikkunge områder. Om lag halvparten av tollaspirantene ble tilført Tollregion Øst-

Norge, blant annet for å sørge for døgntilgjengelig kontrolldekning ved de store innfartsårene på Svinesund og Ørje.

Etatens mål er ifølge departementet å ha bemanning basert på risiko, og turnuser tilpasset løpende til trafikkstrømmer og sannsynligheten for å avdekke alvorlige overtredelser. Viktigheten av balanse mellom synlighet og uforutsigbarhet i kontrollvirksomheten er noe av kjernen i turnusplanleggingen. Likeledes vil det være en balansegang mellom elektronisk og fysisk tilstedeværelse. Departementet viser blant annet til at teknologi som ANPR gjør det mulig å endre arbeidsmetoder med strategisk kontrollplanlegging for å avdekke organisert smugling.

Ifølge departementet har Tolletatens etterretningssenter årlige gjennomganger av trafikkstrømmer og endringer av disse over tid. Trafikkdataene hentes fra andre offentlige myndigheter, for eksempel Statens vegvesen og Avinor, og sammenholdes med tolletatens egne funn og avdekkinger av alvorlige overtredelser – geografisk og per transportform.

2.5 Utvikling av bedre IKT-støtte i grensekontrollen

Finansdepartementet opplyser at tolletaten i 2016 kartla funksjonelle behov for IKT-støtte til sin etterretnings- og kontrollvirksomhet. Dette resulterte i TREFF-prosjektet, som utvikler verktøy for blant annet Tolletatens etterretningssenter. Initiativet ble fulgt opp av Finansdepartementet i Prop. 1 S for budsjettårene 2017 og 2018, der det ble bevilget øremerkede midler på henholdsvis 25 og 10 millioner kroner til dette arbeidet. Tolletaten rapporterer at arbeidet med IKT-støtte til tolletatens kontrollprosesser går som planlagt. De første delleveransene settes ifølge Finansdepartementet i produksjon i 2018.

Ifølge departementet vil TREFF-prosjektet være et viktig bidrag for å styrke etatens arbeid med analyser og evalueringer som grunnlag for effektiv måloppnåelse i grensekontrollen, slik at kunnskapsgrunnlaget i etats- og virksomhetsstyringen blir bedre. Dette vil være et egnet verktøy for å styrke evnen til å avdekke alvorlige overtredelser for å bekjempe organisert kriminalitet. Prosjektet vil utvikle løsninger for mottak, lagring og behandling av etterretningsinformasjon, herunder løsninger for meddelelse av tips.

---

3 Riksrevisjonens vurdering

Riksrevisjonen har merket seg at det i tiden etter slutføringen av undersøkelsen er blitt gjort en større omlegging av den norske skatte- og avgiftsforvaltningen, som blant annet innebærer at tolletaten har blitt styrket og spesialisert til å utføre grensekontroll og vareførselsadministrasjon. Riksrevisjonen viser i denne sammenhengen til at tolletaten har etablert et etterretningssenter for å bli mer effektive i arbeidet med å avdekke alvorlige overtredelser. Staten har også utvidet bruken av kameraovervåking ved grenseovergangene og oppgradert kontrollfasilitetene ved flere grenseoverganger. Riksrevisjonen registrerer imidlertid at det er et stort behov for bedre kontrollfasiliteter på grensen mot Sverige og Finland.

Riksrevisjonen merker seg også at tolletaten har fått tilført midler til å rekruttere flere nye tollaspiranter, og at dette på sikt vil kunne styrke grensekontrollen, blant annet ved de store grenseovergangene. Resultatutviklingen for avdekking av alvorlige overtredelser i perioden 2014–2017 viser ingen klare forbedringer. Det er derfor behov for

at tolletaten legger stor vekt på å avdekke alvorlige overtredelser for å bekjempe organisert kriminalitet.

Riksrevisjonen registrerer at tolletaten har satt i gang en større organisasjonsutviklingsprosess for blant annet å styrke analysekapasiteten og beslutningsgrunnlaget for strategi og styring, og at etaten fra 2019 skal ta i bruk en ny målstruktur for å belyse effektene av ressursinnsatsen på en bedre måte.

Samlet sett vurderer Riksrevisjonen de tiltakene som er satt i verk for å styrke grensekontrollen, som positive. Det er fortsatt behov for at Finansdepartementet er oppmerksomme på utbedring av kontrollfasiliteter og resultatutviklingen på området.

Saken er avsluttet.

Oppfølging av Dokument 3:9 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkelse av ivaretagelse av veteraner fra internasjonale operasjoner*

1 Innledning

Målet med undersøkelsen var å vurdere om veteraner fra internasjonale operasjoner får god hjelp og oppfølging, slik det er lagt til grunn i Stortingets vedtak og forutsetninger. Målet var også å belyse årsaker til eventuelle svakheter i oppfølgingen. Bakgrunnen for undersøkelsen var at kvinner og menn som deltar i utenlandsoperasjoner for Norge, skal føle seg trygge på at de får den oppfølgingen de har behov for. Gjennom St.meld. nr. 34 (2008–2009) *Fra vernepliktig til veteran* og Innst. S. nr. 298 (2008–2009) ble det lagt til grunn at det var behov for å styrke og videreutvikle ivaretagelsen av veteraner, fordi en vet at deltakelse i operasjonene innebærer risiko for både psykiske og fysiske skader. Undersøkelsen omfattet perioden 2001–2014 med hovedvekt på årene 2010–2014.

Riksrevisjonens undersøkelse viste flere svakheter ved både Forsvarets og sivile etaters oppfølging av veteraner. Belastningen på personellet var høy på grunn av for kort tid hjemme mellom deployeringer. Det ble også pekt på at mange veteraner ikke får den hjelpen de trenger, både ved psykiske helseplager og ved behov for tilrettelegging for deltakelse i arbeidslivet. Behandlingen av erstatningssaker på grunn av psykiske belastningsskader tok dessuten lang tid.

Dokument 3:9 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkelse av ivaretagelse av veteraner fra internasjonale operasjoner* ble overlevert Stortinget 12. juni 2014. Kontroll- og konstitusjonskomiteen ga sin innstilling 11. november 2014, jf. Innst. 42 S (2014–2015), og saken ble behandlet i Stortinget 25. november 2014. Komiteen sluttet seg til Riksrevisjonens anbefalinger i rapporten. Anbefalingene omhandlet

- styringsinformasjon om hjemmetid mellom internasjonale operasjoner
- tilgang til psykisk helsehjelp for veteraner
- oppfølging av veteraner som står utenfor arbeidslivet
- oppfølging av erstatningssaker for veteraner med psykiske belastningsskader
- informasjon og opplæringstiltak om veteraner i det sivile hjelpeapparatet

I innstillingen sa komiteen seg videre fornøyd med de tiltakene statsråden hadde skissert i oppfølgingsplanen «I tjeneste for Norge». Komiteen viste til at planen tar sikte på å bedre forholdene som har forårsaket svakhetene som ble avdekket i Riksrevisjonens undersøkelse.

Regjeringen har vedtatt å videreføre oppfølgingsplanen for veteraner «I tjeneste for Norge» fra 2014 i ytterligere to år, jf. Prop. 66 S (2017–2018) *Investeringar i Forsvaret*.

Forsvaret opplyser at Norge deltok i 11 internasjonale operasjoner med totalt om lag 250 personer i 2017. Deltakelsen har vært fra 1 til om lag 100 personer per operasjon.

De største bidragene har vært til Resolute Support Mission (RSM) i Afghanistan og Operation Inherent Resolve (OIR) i Irak og Jordan.

For å følge opp saken innhentet Riksrevisjonen informasjon fra ulike kilder gjennom intervjuer og brev. Det er gjennomført intervjuer med RVTS Øst, Kompetansesenteret ved NAV Elverum og veterankontakten ved NAV Oslo og Akershus. Forsvarsstaben har i brev av 9. mars 2018 gitt en oversikt over deployeringer. Statens pensjonskasse har i brev av 20. mars 2018 og gjennom møter og e-poster gitt informasjon om arbeidet med utbetaling av kompensasjon for veteraner som har vært utsatt for psykisk belastning. Forsvarsdepartementet har som sekretariat for klagenemnda i brev av 3. april 2018 gitt en oversikt over statistikk fra klagenemnda for krav om kompensasjon og billighetserstatning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner. Arbeids- og velferdsdirektoratet har i brev av 21. mars 2018 redegjort for status på området når det gjelder arbeids- og velferdsetatens oppfølging av veteraner. Arbeids- og sosialdepartementet og Helsedepartementet har i brev av henholdsvis 9. mai 2018 og 19. april 2018 svart på hvordan de har fulgt opp tiltak for veteraner innenfor sine respektive ansvarsområder.

---

2 Departementets oppfølging og status på området

Riksrevisjonen stilte i brev av 23. mai 2018 Forsvarsdepartementet flere spørsmål om utviklingen fra forrige undersøkelse og fram til i dag. Forsvarsdepartementet svarte i brev av 12. juni 2018, der departementet blant annet framhevet at Riksrevisjonens forvaltningsrevisjon i 2013/2014 om ivaretagelse av veteraner ga et svært godt grunnlag for utarbeidelsen av regjeringens oppfølgingsplan «I tjeneste for Norge», som regjeringen la fram 26. august 2014.

2.1 Tjenestegjøring i internasjonale operasjoner og hjemmetid

I Innst. 42 S (2014–2015) til Dokument 3:9 (2013–2014) sa kontroll- og konstitusjonskomiteen seg fornøyd med at ansvarlig forsvarsminister skulle gjennomgå normen for hjemmetid, hvilke retningslinjer som skal gjelde, og hvordan dette skal tilpasses oppdraget. Komiteen viste blant annet til at langvarige deployeringer av norske styrker i utlandet kombinert med for kort tid hjemme mellom deployeringer har ført til en høy belastning på Forsvarets personell. Videre sa komiteen seg enig i at det var behov for å utvikle bedre styringssystemer for å få bedre oversikt over den enkeltes belastning.

Forsvarsdepartementet opplyser at Forsvaret i løpet av 2014 implementerte nye normer for hjemmetid og styringssystemer for kontroll over den enkeltes belastning. I 2015 ble Forsvarets praktisering og etterlevelse av normen for hjemmetid i henhold til lov og forskrift nærmere regulert i Forsvarets personellhåndbok. Forskriftsbestemmelsen er å anse som et minimumskrav, der hovedregelen er at det etter tjeneste i internasjonale operasjoner bør gå minst det dobbelte av siste beordringsperiode før den tilsatte på ny kan beordres til tjeneste i internasjonale operasjoner. Dette gjelder også ved hyppig beordring til tjeneste av kort varighet. Departementet opplyser at alle saker med særskilte grunner for å fravike bestemmelsen i forskriften som gjelder tjenesteperioder utover tre måneder, må fremmes for Forsvarets personell- og vernepliktssenter. I tilfeller med akkumulert belastning skal den enkeltes totale tjenestetid og belastning i internasjonale operasjoner vurderes før vedkommende blir beordret på ny.

Forsvarets intensjon er at belastning skal fordeles mest mulig likt på de tilsatte. Forsvarsdepartementet opplyser at Forsvaret i desember 2014 fikk i oppdrag å rapportere hvert tertial om forholdet mellom utetid og hjemmetid for alt personell i internasjonale operasjoner samt belastning fordelt på operasjoner. Forsvarets personellsystem gir oversikt over hvem som har deltatt, den enkeltes belastning i de

ulike internasjonale operasjonene, tidspunktene for tjenestegjøring samt dato for når normen for hjemmetid brytes. Har en behov for spesielle rapporter eller samleoversikter som ikke er lagt inn i Forsvarets datasystemer, må disse fortsatt settes sammen manuelt. I *Evaluering av Regjeringens oppfølgingsplan «I tjeneste for Norge»* fra september 2017 pekes det på at det må utvikles bedre styringssystemer for å få oversikt over den enkeltes belastning. Temaet er også belyst i statusrapport fra møtet i den interdepartementale arbeidsgruppen (IDA) 6. desember 2017, der det kommer fram at inntil Forsvarets datasystemer er videreutviklet, blir behovet for oversikt over den enkeltes belastning ivaretatt ved en manuell prosess. Departementet vurderer likevel at styringsinformasjonen om personell i internasjonale operasjoner, inkludert brudd på bestemmelsene om hjemmetid, i hovedsak gir tilstrekkelig oversikt for å ivareta den enkeltes vern mot urimelig belastning.

For å belyse om retningslinjene for hjemmetid mellom utenlandsoppdrag blir fulgt, har Riksrevisjonen innhentet oversikt over antall deployeringer og hjemmetid for perioden 1. januar 2014 til 7. februar 2018 fra Forsvarsstaben.

I denne perioden var det totalt 2884 deployeringer. Av disse var 1544 av deployeringene av en varighet på under tre måneder. 761 (49 prosent) av disse deployeringene ble etterfulgt av en hjemmetid som var kortere enn det hovedregelen tilsier, som er det dobbelte av deployeringslengden.

I perioden var det også 1340 deployeringer med varighet over tre måneder. Av disse ble 326 (24 prosent) etterfulgt av en hjemmetid som var kortere enn hovedregelen om det dobbelte av deployeringslengden. Riksrevisjonens forrige undersøkelse viste at i perioden 2001–2013 ble 44 prosent av deployeringene med varighet på over tre måneder etterfulgt av en hjemmetid som var kortere enn det hovedregelen tilsier.

Forsvarsstaben opplyser at om lag tre av fire av personellet som tjenestegjorde i internasjonale operasjoner i perioden, deployerte kun én gang, og at kun 3,5 prosent av de tjenestegjørende deployerte fire eller flere ganger. Forsvarsdepartementet opplyser at det fortsatt er utfordringer med at enkelte små, etterspurte fagmiljøer som har til felles at de må være representert i alle ulike styrkebidrag, blir særlig belastet med høy deltakelse i internasjonale operasjoner. De største utfordringene oppstår når Forsvaret får oppdrag på kort varsel, og nisjekapasiteter som logistikk, ingeniør og etterretning må tjenestegjøre raskt.

I 2018 har Forsvaret videreutviklet et konsept for operativ støtte. Det innebærer at i stedet for å ha en fast organisasjonsstruktur gjennom en hel kontingent (normalt 6 måneder) vil personellet innenfor enkelte funksjoner tjenestegjøre oftere, men i kortere perioder, helt ned mot én til fire uker. Forsvarsdepartementet påpeker at dette vil lette belastningen på fagmiljøene og på enkeltpersoner, samtidig som bidraget i den internasjonale operasjonen får dekket kompetansebehovet sitt. Denne måten å tilpasse oppdrag på vil ifølge departementet kunne gi noen flere brudd på normen for hjemmetid. Dette vil imidlertid i hvert enkelt tilfelle gjøres i tett dialog med personellet og hjemmeavdelingen.

Forsvarsdepartementets vurdering er at Forsvaret har god oversikt over personellet som er mest utsatt og hardest belastet i forbindelse med internasjonale operasjoner. Videre er det departementets vurdering at Forsvaret har iverksatt gode tiltak for å redusere og fordele belastningen. Forsvarsdepartementet anser utviklingen siden forrige undersøkelse som positiv, selv om det fortsatt er personell som ikke oppnår normen for hjemmetid.

2.2 Psykisk helsehjelp til veteraner innen rimelig tid

I Innst. 42 S (2014–2015) merket komiteen seg at Forsvarets oppfølging gjennom kontor for psykiatri og stressmestring (KPS) har kort ventetid og er godt kjent blant veteraner, slik at terskelen for å søke kontakt er lav. Imidlertid har ikke alle hatt reell tilgang på dette tilbudet, fordi reiseutgiftene ved konsultasjonene hos KPS ikke ble dekket av Helseøkonomiforvaltningen (Helfo). Komiteen var fornøyd med at Forsvarsdepartementet arbeidet med å etablere en fast ordning for refusjon av reiseutgiftene via Helfo.

Forsvarsdepartementet opplyser at det etter dialog med Helse- og omsorgsdepartementet konkluderte med at det ikke ville være hensiktsmessig å etablere en ordning der Helfo refunderer reiseutgifter i forbindelse med konsultasjoner hos KPS. Forsvarsdepartementet har derfor i stedet lagt til rette for en intern refusjonsordning i Forsvaret for personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner, og som henvender seg til Forsvarets kontor for psykiatri og stressmestring / Nasjonal militærmedisinsk poliklinikk. Refusjonsordningen ble iverksatt gjennom oppdrag til Forsvaret 23. april 2014 og fungerer etter Forsvarsdepartementets vurdering godt.

Kontroll- og konstitusjonskomiteen merket seg også at det generelt var for store variasjoner mellom de ulike distriktspsykiatriske sentrene (DPS) når det gjaldt ventetid, og når det gjaldt hvor stor andel som gis rett til prioritert helsehjelp. Komiteen så med bekymring på den lange ventetiden.

Helse- og omsorgsdepartementet opplyser at departementet ikke kan angi utviklingen i gjennomsnittlig ventetid og fristbrudd for veteraner som mottar helsehjelp ved et DPS, for årene 2014–2017. Det skyldes at det ikke blir registrert i Norsk pasientregister (NPR) om en pasient i spesialisthelsetjenesten er veteran eller ikke. I Riksrevisjonens forrige undersøkelse ble personopplysninger om veteraner fra Forsvaret koblet med data fra NPR for å få informasjon om gjennomsnittlig ventetid og fristbrudd.

Helse- og omsorgsdepartementet opplyser videre at gjennomsnittlig ventetid i psykisk helsevern for voksne (generelt) er redusert fra 52 dager i 2014 til 46 dager i 2017. Departementet opplyser også at andelen fristbrudd innen psykisk helsevern for alle voksne som venter på behandling ved et DPS, har gått ned fra om lag 15 prosent i 2009 til om lag 1 prosent i 2017. Departementet viser til at det er nærliggende å tro at den generelle nedgangen i ventetider og fristbrudd innen psykisk helsevern for voksne også gjelder for veteraner. Også Forsvarsdepartementet antar at den positive utviklingen som Helse- og omsorgsdepartementet rapporterer, når det gjelder både ventetid og fristbrudd i perioden 2014–2017, vil gjelde personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner.

2.3 Oppfølging av veteraner som står utenfor arbeidslivet

Dokument 3:9 (2013–2014) viste at det er behov for tettere og bedre oppfølging av veteraner når det gjelder sykepenger, dagpenger og arbeidsavklaringspenger. Statsråden viste i sitt svar til undersøkelsen at hun ville be arbeids- og sosialministeren om å avklare omfanget av utfordringer med henblikk på å følge opp overfor Forsvaret.

Arbeids- og sosialdepartementet påpeker at NAV har som generelt prinsipp ikke å særbehandle grupper. Departementet viser også til at etaten har gjennomført en rekke tiltak for å styrke oppfølgingsarbeidet overfor sykmeldte, dagpengemottakere og mottakere av arbeidsavklaringspenger, og at også veteraner drar nytte av disse tiltakene på lik linje med andre som bruker NAVs tjenester.

Arbeids- og velferdsdirektoratet opplyser at veteraner ikke er definert som egen gruppe i etatens IKT-systemer, og NAV kan derfor ikke følge med på andelen dialogmøter og aktivitetsplaner mv. for sykmeldte veteraner spesielt. Arbeids- og sosialdepartementet er kjent med at etatens IKT-systemer mangler en funksjon for å merke gruppen veteraner. Departementet viser til at arbeids- og velferdsetatens hovedtilnærming i oppfølgingsarbeidet er å gi individuelt tilpasset oppfølging basert på den enkelte brukers behov, uavhengig av om brukeren er veteran eller ikke. Arbeids- og velferdsdirektoratet framhever at veteraner ikke er en homogen gruppe, og at det er helsesituasjon, utdanning, arbeidserfaring mv. som legger føringer for hvilken oppfølging de får fra NAV.

Forsvarsdepartementet uttaler at departementet i denne sammenheng er opptatt av at ansvarlig tjenesteytende sektor har nødvendig kompetanse om dette personellens situasjon og behov som grunnlag for god oppfølging. Forsvarsdepartementet forholder seg til at personell som har deltatt i internasjonale operasjoner, skal følges opp av samfunnets ordinære arbeids- og velferdsordninger. Tilbudene skal innrettes for befolkningen generelt, og ikke spesifikt mot veteraner som gruppe.

Forsvarsdepartementet opplyser at Forsvaret tilrettelegger for utdanning som skal gjøre overgangen til arbeidslivet smidigere etter endt tjenestegjøring i Forsvaret. Videre har NHO Service i samarbeid med veteranorganisasjonene, NAV og Forsvaret etablert et prosjekt for veteraner, som skal bidra til markedsføring og ansettelse av veteraner i sivile bedrifter. Forsvaret har også i samarbeid med NHO Service utarbeidet kompetansebevis som formidler veteraners særskilte kompetanse på en slik måte at arbeidsgivere i det sivile arbeidsmarkedet kan forstå det.

2.4 Oppfølging av erstatningssaker for veteraner med psykiske belastningsskader

I Innst. 42 S (2014–2015) merket kontroll- og konstitusjonskomiteen seg at oppfølgingsplanen «I tjeneste for Norge» har som mål å redusere saksbehandlingstiden for krav om kompensasjon for psykiske belastningsskader, og at kompensasjon etter ordningen skal tydeliggjøres. Blant annet skal Forsvarsdepartementet utarbeide et presiserende tolkningsnotat som tydeliggjør beviskravene for kompensasjon. Videre skal departementet fastsette frister for saksbehandlingsforløpet, som skal nedfelles i skriftlige rutinebeskrivelser.

Forsvarsdepartementet utarbeidet i 2014 et tolkningsnotat som tydeliggjør beviskravet for kompensasjon etter 35 G- og 65 G-ordningene. Tolkningsnotatet innebærer ingen endring av ordningen.

Arbeids- og sosialdepartementet viser til at Forsvarsdepartementet har utarbeidet nye retningslinjer vedrørende styring og forvaltning av særskilt kompensasjonsordning for veteraner med psykiske belastningsskader, og at Forsvarsdepartementet i tråd med retningslinjene har holdt jevnlige (månedlige) kontaktmøter med Statens pensjonskasse (SPK), der Arbeids- og sosialdepartementet har deltatt ved behov. Arbeids- og sosialdepartementet opplyser at SPK i kontaktmøtene redegjør for blant annet statistikk, oversikt over vedtak om kompensasjon, prognoser for saksinnngang, utbetalinger og budsjett samt nytt fra klagenemnda for krav om kompensasjon og billighetserstatning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner (klagenemnda).

Arbeids- og sosialdepartementet mener at SPKs statistikk og prognosearbeid gir et godt grunnlag for å følge opp utviklingen på området.

Oppfølgingen i Statens pensjonskasse

Oversikt fra SPK viser at det har vært en reduksjon i utbetalinger av kompensasjon de siste årene fra 354 millioner kroner i 2014 til 48 millioner kroner i 2017. Dette forklarer SPK med at mellom 70 og 80 prosent av søknadene etter 2015 har fått avslag. SPK opplyser at søknadene de har mottatt de senere årene, er av en annen karakter enn sakene som var i systemet da kompensasjonsordningen ble vedtatt. Dette er eldre saker hvor det finnes svært lite eller ingen objektiv dokumentasjon som underbygger søknaden. Det har samtidig vært en økning i innkomne kompensasjonssøknader fra 55 søknader i 2014 til 76 i 2017.

Også Forsvarsdepartementet opplyser at de ser at flere av sakene som nå kommer inn til SPK, fremmes på et svakere bevisgrunnlag. Det kan være årsaken til at flere får avslag hos SPK.

Arbeids- og sosialdepartementet opplyser at SPK har lagt Forsvarsdepartementets retningslinjer til grunn for egne interne retningslinjer for forvaltning av kompensasjonssakene. SPK opplyser at når all nødvendig dokumentasjon er innhentet, skal vedtak ifølge saksbehandlingsreglene være fattet innen fire uker.

Arbeids- og sosialdepartementet viser til at de i styringsdialogen med SPK blant annet har fulgt opp status for saksbehandlingstid. Departementet viser til at SPK i all hovedsak har meldt om en positiv utvikling på saksområdet i SPK, og at restanser er redusert og behandlingstiden er blitt kortere. Tall Riksrevisjonen har mottatt fra SPK, viser at gjennomsnittlig saksbehandlingstid for vedtak om kompensasjon etter 35 G er redusert fra 19,4 måneder til 11,3 måneder i 2017. For vedtak om kompensasjon etter 65 G er saksbehandlingstiden i samme periode redusert fra 12,7 måneder til 10,6 måneder.

Klagenemndas behandling av klager

Forsvarsdepartementet er sekretariat for klagenemnda og opplyser at sakstilfanget til klagenemnda har økt markant de siste to årene som følge av at stadig flere saker får avslag hos SPK i første instans. Samtlige avslag fra SPK har til nå blitt påklaget, noe som har gitt et stort sakspress for klagenemnda. Det har ført til at saksbehandlingstiden i klagenemnda har gått kraftig opp. Det tar ifølge departementet omkring ett år fra saken kommer inn til nemnda, til det er gjort et endelig vedtak. Klagenemnda har behandlet 183 saker siden ordningen trådte i kraft i 2010, og fram til 1. april 2018.

Tabell 1 Klagenemndas vedtak, n = 183, prosenter i parentes

Periode	Antall Saker	Innvilges i prosent	Delvis i prosent**	Avslag i prosent
Totalt	183	26	21	53
2010–2013*	52	40	33	27
2014–01.04.2018	131	20	17	63

Kilde: Forsvarsdepartementet

* Tallene er hentet fra Dokument 3:9 (2013–2014).

** Her framkommer også de sakene som er sendt tilbake til SPK for ny behandling.

Tabellen viser at det har vært en økning i antall saker som er blitt påklaget, siden 2014. I årene 2010–2013 var det 52 klager, mens det fra 2014 til 1. april 2018 var 131 klager.

Samtidig har det vært en klar nedgang i andelen klager som har blitt tatt til følge, fra 40 prosent i perioden 2010–2013 til 20 prosent i perioden 2014 til 1. april 2018.

Forsvarsdepartementet viser til at klagenemnda vurderer ulike løsninger for å få ned restansen som har bygget seg opp de siste årene. Departementet vil vurdere å legge til rette for hyppigere klagenemndsmøter enn annenhver måned, som har vært praksis.

For å sikre ensartet praktisering av kompensasjonsordningene opplyser Arbeids- og sosialdepartementet at SPK rutinemessig går gjennom nye vedtak fra klagenemnda for å fange opp eventuelle motsetninger og uoverensstemmelser mellom SPKs håndheving og klagenemndas forståelse av regelverket. Departementet opplyser også at SPKs og klagenemndas praktisering av kompensasjonsordningene nå i stor grad er ensartet.

2.5 Informasjons- og opplæringstiltak om veteraner i det sivile hjelpeapparatet

I Innst. 42 S (2014–2015) til Dokument 3:9 (2013–2014) viste komiteen til at en av de største utfordringene for veteraner ligger i kontakten med det sivile hjelpeapparatet. Veteraner utgjør en liten del av brukerne av det sivile hjelpeapparatet og kan derfor møte personell som ikke forstår de særskilte utfordringene veteranene har. Komiteen minnet om at Riksrevisjonens undersøkelse viste at det har vært vanskelig å overføre kompetanse om veteraner til alle deler av det sivile hjelpeapparatet.

Helse- og omsorgsdepartementet opplyser at det er etablert regionale fagnettverk for innsatspersonell, som etter departementets vurdering har fått en sentral rolle når det gjelder planlegging og gjennomføring av kompetansetiltak. Fagnettverkene fungerer gjennomgående etter intensjonen og har i perioden siden 2014 bidratt til kompetanseheving i ulike tjenester og faggrupper.

Helse- og omsorgsdepartementet opplyser at opplæringspakken som ble utviklet innen militærpsykiatri for leger og psykologer, er videreført. Departementet vurderer at de forskjellige opplæringstiltakene har bidratt til å spre kunnskap og kompetansebygging i ulike tjenester og på tvers av ulike faggrupper. Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) Øst opplyser at oppslutningen om de åpne kursene til den kommunale helsetjenesten og spesialisthelsetjenesten har vært relativt lav. RVTS Øst opplyser videre at det er utfordrende å nå fram til fastleger, da disse i liten grad melder seg på kurs.

Forsvarsdepartementet viser til at de regionale fagnettverkene blir koordinert og ledet av regionale RVTS-er. Arbeidet drives fram av regionale prioriteringer med utgangspunkt i lokale utfordringer. Ifølge departementet er det regionale forskjeller i innhold, omfang og deltakelse. Forsvarsdepartementet er meget positiv til den rollen RVTS-ene og fagnettverkene har tatt som tilretteleggere for kompetanseoppbygging. Departementet anser dette for å være et av de viktigste grepene for en fortsatt positiv utvikling på kompetanseområdet, ikke minst når det gjelder å målrette og tilpasse opplærings- og samarbeidsaktiviteter til behovet, både regionalt og lokalt.

Kompetanse om veteraner ved de distriktpspsykiatriske sentrene (DPS)

Dokument 3:9 (2013–2014) viste at fem av tolv DPS-er erkjente at de hadde behov for å styrke ett eller flere av kompetanseområdene som er aktuelle i behandlingen av veteraner.

RVTS Øst opplyser i intervju at kunnskapen om veteraner fortsatt varierer mellom DPS-ene. En del behandlere møter sjelden veteraner, og det kan gi varierende kvalitet

på hjelpen til veteraner med psykiske helseplager. RVTS Øst erfarer at ikke alle veteraner føler seg forstått i møtet med behandleren ved et DPS.

Helse- og omsorgsdepartementet opplyser at det også er startet et eget prosjekt for bevisstgjøring av landets distriktpsyrkiatriske sentre (DPS-er). Helse- og omsorgsdepartementet vurderer at kompetansen allerede er hevet ved en rekke DPS-er som resultat av bevisstgjøringsprosjektet. Spredning av kunnskap og forståelse av hvilke belastninger internasjonale oppdrag kan medføre, og hvilke ettervirkninger det kan gi, kan bidra til at helsepersonell blir bedre i stand til å identifisere, utrede og behandle helseproblemer som følge av belastninger i internasjonale tjenester.

Forsvarsdepartementet er særlig opptatt av at DPS-ene gir relevant og god oppfølging og behandling til personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner, basert på god kunnskap om særskilte behov for denne gruppen. Departementet er tilfreds med den betydelige satsingen på kompetanseheving som har vært rettet mot DPS-ene, og mener dette bidrar til et kompetanseløft som også kommer veteraner med psykiske helseplager til gode.

Kompetanse i NAV

I Innst. 42 S (2014–2015) til Dokument 3:9 (2013–2014) viser kontroll- og konstitusjonskomiteen til Riksrevisjonens funn om at det har vært vanskelig å overføre kompetanse om veteraner til alle deler av det sivile hjelpeapparatet. Komiteen merket seg at arbeids- og sosialministeren vil «øremærke» ansatte hos NAV, slik at kompetansen hos de mange NAV-kontorene skal bli bedre. Komiteen viste til at dette konkret består i å videreføre og videreutvikle det etablerte kompetansemiljøet ved NAV Elverum til etter hvert også å omfatte sentralisert saksbehandling i saker som gjelder personell i internasjonale operasjoner.

Arbeids- og velferdsdirektoratet opplyser at NAV har styrket innsatsen direkte rettet mot veteranene. Det nasjonale kompetansemiljøet ved NAV Elverum er styrket med én stilling. Dette miljøet skal blant annet gi andre NAV-kontor råd knyttet til særskilte utfordringer på veteranområdet. Siden 2015 har direktoratet gitt NAV fylke/region tydelige signaler i etatsstyringsprosessen om at det skal sikres at personell som har deltatt i internasjonale operasjoner for Norge, skal få god oppfølging, og at det er etablert et eget kompetansemiljø for veteransaker ved NAV Elverum. Direktoratet har også ansatt en veterankontakt i Oslo og Akershus, som skal supplere det landsdekkende kompetansemiljøet.

Kompetansemiljøet ved NAV Elverum opplyser at de mottar i gjennomsnitt én til to henvendelser i uken fra lokale NAV-kontor, og at dialogen med veiledere ved lokale NAV-kontor er god. NAV Elverum får også henvendelser direkte fra brukere, som tar kontakt i enkeltsaker og ber om råd og veiledning knyttet til rettigheter og plikter. Det er NAV-veilederen lokalt som har oppfølgingsansvaret for den enkelte bruker.

Arbeids- og velferdsdirektoratet opplyser videre at behandlingen av yrkesskade- og menerstatningssaker som gjaldt veteraner, ble samlet i spesialiserte enheter i 2016 som samarbeider med kompetansemiljøet på Elverum og Statens pensjonskasse.

Forsvarsdepartementet opplyser at kompetansemiljøet ved NAV Elverum, og den erfaringen og kompetansen miljøet tilbyr, får positive tilbakemeldinger fra Forsvaret, veteranorganisasjonene og veteranene. Forsvarsdepartementet oppfatter også at det er gode erfaringer med veterankontakten i Oslo og Akershus, og departementet ønsker at denne ordningen blir videreført og også etablert andre steder.

Tverrdepartementalt og tverrsektorielt samarbeid

Forsvarsdepartementet opplyser at det tverrsektorielle samarbeidet, forankret i regjeringen, har vært avgjørende for at ivaretagelsen av personell før, under og etter internasjonal tjeneste har kommet så langt. Samarbeidet er et uttrykk for samfunnets felles ansvar for veteranene og deres familier. De seks departementene som deltar sammen med Forsvarsdepartementet, er Arbeids- og sosialdepartementet, Barne- og likestillingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Utenriksdepartementet.

Forsvarsdepartementet framhever at det i 2017 ble etablert et samhandlingsforum på etatsnivå for å sikre tverrsektoriell samhandling ut over perioden for oppfølgingsplanen. Hensikten er å utveksle erfaringer og diskutere praktiske utfordringer mellom etater/direktorater for ivaretagelsen og anerkjennelsen av personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner. Samhandlingsforumet består av representanter fra Helsedirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet, Statens pensjonskasse, Politidirektoratet og Forsvaret. I tillegg inviteres andre aktører ved behov.

Etter Forsvarsdepartementets vurdering er det gjort store framskritt på de sektorovergrepene i oppfølgingsplanen. Det betyr ifølge departementet ikke at arbeidet er slutført, eller at det ikke gjenstår utfordringer. Det er behov for at berørte sektorer, etater, fylkesmenn og kommuner fortsetter arbeidet som er i gang. Dette innebærer et fortsatt behov for koordinering på nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå.

Forsvarsdepartementet viser til at regjeringen har besluttet at det tverrdepartementale samarbeidet på området (IDA) videreføres ut 2019. Departementet opplyser videre at samarbeidet skal evalueres innen utgangen av 2019, med anbefaling om den videre kursen for regjeringens veteranpolitikk.

---

3 Riksrevisjonens vurdering

Riksrevisjonen ser positivt på at Forsvarsdepartementet har fulgt opp normen for hjemmetid mellom utenlandsoppdrag, både gjennom regelverksforvaltning og gjennom etatsstyring. Riksrevisjonen merker seg at utviklingen går i retning av færre overtredelser. Videre ser Riksrevisjonen positivt på at Forsvarsdepartementet har etablert en intern refusjonsordning for reiseutgifter i forbindelse med behandling ved Forsvarets kontor for psykiatri og stressmestring.

Riksrevisjonen ser positivt på at Arbeids- og velferdsdirektoratet siden 2015 har gitt NAV fylke/region tydelige signaler i etatsstyringsprosessen om at personell som har deltatt i internasjonale operasjoner for Norge, skal få god oppfølging. De lokale NAV-veilederne som har oppfølgingsansvaret for den enkelte bruker, kan søke råd og veiledning hos kompetansemiljøet for veteransaker ved NAV Elverum. Riksrevisjonen registrerer at direktoratet i tillegg til å øke bemanningen ved kompetansemiljøet ved NAV Elverum har ansatt en veterankontakt i Oslo og Akershus, som skal supplere det landsdekkende kompetansemiljøet, og at denne ordningen skal evalueres.

Riksrevisjonen ser positivt på at Forsvarsdepartementet har utarbeidet et tolkningsnotat som tydeliggjør ordningen for kompensasjon for psykiske belastningsskader, og har utarbeidet nye retningslinjer for behandlingen av kravene. Riksrevisjonen ser positivt på at Arbeids- og sosialdepartement viser til at saksbehandlingstiden i Statens pensjonskasse har gått ned.

Riksrevisjonen merker seg at Arbeids- og sosialdepartementet ikke kan opplyse om utviklingen med hensyn til individuell oppfølging av veteraner som står utenfor arbeidslivet. Tilsvarende gjelder for Helse- og omsorgsdepartementet, som ikke kan angi utvikling i gjennomsnittlig ventetid og fristbrudd for veteraner som venter på helsehjelp ved et distriktpsikiatrisk senter (DPS). Etter Riksrevisjonens vurdering er det derfor vanskelig å konkludere med om oppfølgingen av veteranene som gruppe har blitt bedre på disse områdene siden den forrige undersøkelsen, og om de får den hjelp og oppfølging som er lagt til grunn i Stortingets vedtak og forutsetninger. Riksrevisjonen merker seg likevel at både Helse- og omsorgsdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet viser til samfunnets ordinære helse- og velferdstilbud eller utviklingstrekk som også forutsettes å komme veteraner til gode. For eksempel er gjennomsnittlig ventetid for behandling ved DPS noe redusert fra 2014–2017, og andelen fristbrudd har gått betydelig ned.

Riksrevisjonen merker seg at Helse- og omsorgsdepartementet har etablert regionale faglige nettverk for innsatspersonell, og at Forsvarsdepartementet er meget positivt til rollen fagnettverkene og ressursentrene har tatt. Riksrevisjonen konstaterer imidlertid at det fortsatt er vanskelig å overføre kompetanse om veteraner til alle deler av det sivile hjelpeapparatet.

Riksrevisjonen ser positivt på at det tverrsektorielle arbeidet for å ivareta personellet etter Forsvarets internasjonale operasjoner er godt etablert. Riksrevisjonen ser også positivt på at oppfølgingsplanen for veteraner, «I tjeneste for Norge», vil bli videreført i ytterligere to år, og at det skal gjøres en evaluering innen utgangen av 2019.

Saken er avsluttet.

Oppfølging av Dokument 3:10 (2013–2014)

Riksrevisjonens undersøkelse av NAVs arbeidsrettede oppfølging av personer med nedsatt arbeidsevne

---

1 Innledning

Målet med Riksrevisjonens undersøkelse av NAVs arbeidsrettede oppfølging av personer med nedsatt arbeidsevne var å vurdere i hvilken grad innføringen av ny oppfølgingsmetodikk i arbeids og velferdsetaten har bidratt til at personer med nedsatt arbeidsevne får bedre oppfølging og kommer raskere i arbeid.

Dokument 3:10 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkelse av NAVs arbeidsrettede oppfølging av personer med nedsatt arbeidsevne* ble sendt til Stortinget 30. september 2014. Kontroll- og konstitusjonskomiteen ga sin innstilling 4. november 2014, jf. Innst. 33 S (2014–2015). Saken ble behandlet i Stortinget 2. desember 2014.

Riksrevisjonens undersøkelse viste at målet om å få flere med nedsatt arbeidsevne i arbeid ikke var nådd. Videre ble det vist til at det tok lang tid å avklare at personer har nedsatt arbeidsevne, og at det ble rettet liten oppmerksomhet mot brukernes muligheter for arbeid. Det ble også vist til svak styring av kvaliteten i oppfølgingsarbeidet ved NAV-kontorene.

Riksrevisjonen ga følgende anbefalinger:

- Arbeids og sosialdepartementet burde skaffe seg bedre informasjon om hvorfor det har vært en reduksjon i andelen saker som avklares tidlig. Riksrevisjonen anbefalte være mer bevisst på tiltak som kan bidra til å redusere tiden personer med nedsatt arbeidsevne får oppfølging fra NAV. Etter Riksrevisjonens vurdering var dette viktig for å kunne oppnå de ønskede effektene av den nye metodikken og innføringen av arbeidsavklaringspenger.
- Riksrevisjonen anbefalte å styrke den arbeidsrettede oppfølgingen i arbeids- og velferdsetaten. Riksrevisjonen mente at det blant annet var behov for
  - mer konkret og helhetlig planlegging av oppfølgingsarbeidet
  - mer forpliktende aktiviteter for brukeren og justering av de tiltakene som iverksettes
  - større oppmerksomhet mot arbeidsmuligheter i oppfølgingen
- Riksrevisjonen mente at metodikken måtte praktiseres etter intensjonene, før man kan vurdere om metodikken er hensiktsmessig for å få flere i arbeid. For å sikre god utvikling av kvaliteten i oppfølgingen av personer med nedsatt arbeidsevne anbefalte Riksrevisjonen
  - å styrke veilederkompetansen
  - å styrke kunnskapen om arbeidsmarkedet
  - å styrke ledelseskompetansen ved NAV-kontorene
  - å legge større vekt på kvalitetsutvikling ved NAV-kontorene
- Arbeids og sosialdepartementet bør sørge for at oppfølgingen av personer med nedsatt arbeidsevne blir mer kunnskapsbasert. Arbeids og velferdsdirektoratet bør styrke den faglige styringen av arbeids og velferdsetaten. Kvalitetsmålinger bør være en integrert del av den interne styringen.

Kontroll- og konstitusjonskomiteen konstaterte at arbeids- og velferdsetaten ikke hadde lyktes godt nok med å få flere personer med nedsatt arbeidsevne i arbeid. Komiteen

mente det var urovekkende at NAV i sin oppfølging av den enkelte bruker var for lite arbeidsrettet. Komiteen uttrykte bekymring for mangelfulle arbeidsevnevurderinger, som i for liten grad synliggjorde personens ressurser og muligheter med tanke på kravene arbeidslivet stiller. Komiteen var også bekymret for den manglende brukerinvolveringen.

Komiteen bemerket at uten konkrete mål for den enkelte bruker vil ikke etaten kunne yte målrettet hjelp. Dette mente komiteen ble problematisert ytterligere ved at Riksrevisjonens funn viste at oppfølging fra veileder, gjennom telefonsamtaler eller møter, var nesten fraværende for mange i denne gruppen.

Komiteen understreket videre at markedskompetanse og kunnskap om hva som kreves i ulike yrker, er grunnleggende for å kunne vurdere mulighetene for å komme i arbeid. Komiteen var også enig med Riksrevisjonen om at veilederkompetansen og kunnskapen om arbeidsmarkedet burde styrkes, og at ledelseskompetansen og kvalitetsutviklingen kan vektlegges i langt større grad. Komiteen merket seg at Riksrevisjonen slo klart fast at etaten tre år etter innføringen av ny metodikk ikke hadde nådd målet om bedre oppfølging av brukerne. Komiteen var enig med Riksrevisjonen i at Arbeids- og sosialdepartementet burde skaffe seg bedre informasjon om årsakene til reduksjonen i antallet tidlig-avklaringer og finne fram til tiltak som kunne redusere tiden personer med nedsatt arbeidsevne fikk oppfølging fra NAV. Komiteen støttet Riksrevisjonens anbefaling om at den faglige styringen av Arbeids- og velferdsdirektoratet burde styrkes slik at oppfølgingen av personer med nedsatt arbeidsevne blir mer kunnskapsbasert. I merknadene trakk komiteen fram alle de forhold som er tatt inn i Riksrevisjonens anbefalinger, og sa seg enig i Riksrevisjonens vurderinger.

---

2 Arbeids- og sosialdepartementets oppfølging

Riksrevisjonen ba i brev av 19. april 2018 Arbeids- og sosialdepartementet om å redegjøre for hvilke tiltak som er iverksatt og hvilke resultater som er oppnådd når det gjelder Riksrevisjonens anbefalinger og komiteens merknader. Riksrevisjonen ba særlig om en redegjørelse for hvilke tiltak som er iverksatt for å

- styrke arbeidsrettingen av oppfølgingen, med større vektlegging av arbeidsmuligheter
- styrke veilederkompetansen
- styrke kunnskapen om arbeidsmarkedet
- styrke ledelseskompetansen ved NAV-kontorene
- styrke vektleggingen av kvalitetsutvikling ved NAV-kontorene
- styrke den faglige styringen av Arbeids- og velferdsdirektoratet slik at oppfølgingen av personer med nedsatt arbeidsevne blir mer kunnskapsbasert.

Departementet svarte i brev av 24. april 2018.

Arbeids- og sosialdepartementet viste i brevet til at arbeids- og velferdspolitikken gjennomgikk store endringer i perioden som Riksrevisjonens undersøkelse omfattet. Departementet viste videre til at regjeringen oppnevnte en ekspertgruppe som gjennomgikk arbeids- og velferdsforvaltningen våren 2014 (jf. *Sluttrapport fra Ekspertgruppen*, 2015), og den påfølgende stortingsmeldingen Meld. St. 33 (2015–2016) *NAV i en nye tid*. Departementet opplyste om at Stortinget i all hovedsak sluttet seg til meldingen gjennom behandlingen av Innst. 49 S (2016–2017), og at departementet har fulgt opp meldingen i sine budsjettforelegg i Prop. 1 S (2016–2017) og (2017–2018). Departementet viser til at det i tildelingsbrevene er gitt signaler som

understøtter retningsvalg og tiltak. I årsrapportene fra Arbeids- og velferdsdirektoratet for 2016 og 2017 ble det gitt nærmere beskrivelse av hvordan etaten følger opp styringssignalene, og årsrapportene viste ifølge departementet stort sett forbedringer på gitte styringsparametere knyttet til den arbeidsrettede oppfølgingen.

Arbeids- og sosialdepartementet viser til at det er gjennomført flere tiltak i etterkant av at meldingen ble lagt fram. Tiltakene omfatter både rettigheter og plikter for målgruppen, regelverksendringer og budsjettvedtak, og er omtalt i egne proposisjoner og i statsbudsjettene. Ifølge departementet følges tiltakene opp gjennom styringsdialogen med Arbeids- og velferdsdirektoratet, gjennom tildelingsbrev, krav til rapportering og i styringsmøter. Departementet oppsummerer i brevet de tiltakene de mener er mest vesentlige og mest relevante for å besvare Riksrevisjonens konkrete spørsmål:

2.1 Styrking av den arbeidsrettede oppfølgingen, veilederkompetansen og kunnskapen om arbeidsmarkedet

Arbeids- og sosialdepartementet viser til ekspertutvalget og Meld. St. 33 (2015–2016), hvor tydelige strategier trekkes opp for å styrke de arbeidsrettede tjenestene ved NAV-kontorene. Arbeids- og velferdsetaten har ifølge departementet konkretisert dette i dialog med kommunesektoren, personbrukere og arbeidsgivere. Departementet viser til at det gjennom utredningen «Utvikling av NAV-kontor – større handlingsrom og ansvar» og rapportene fra utredningen om ny regional struktur i arbeids- og tjenestelinjen i NAV er konkretisert tiltak som har pågått over tid og tiltak som peker framover.

Arbeids- og sosialdepartementet opplyser at det gjennom utvikling av digitale løsninger både i IKT-moderniseringsprogrammet og innenfor etatens øvrige utviklingsportefølje er frigjort betydelige ressurser, primært i ytelseslinjen, som er blitt brukt til å styrke den arbeidsrettede oppfølgingen og kontakten med arbeidsmarkedet. Ifølge departementet er vektleggingen på arbeid forsterket både gjennom tettere og mer treffsikker oppfølging og ved tydelig satsing på arbeid og aktivitet i oppfølgingen. Departementet viser til at dette blant annet er understøttet gjennom innføring av aktivitetsplikt for unge sosialhjelpsmottakere og ved at NAV-kontoret har fått et helhetlig ansvar for arbeidsavklaringspenger ved at NAV-kontoret skal stå for alle vurderinger av brukernes arbeidsevne.

Ifølge departementet har arbeids- og velferdsetaten initiert og satt i gang andre større initiativer som styrker den arbeidsrettede oppfølgingen og øker veilederne kompetanse og kunnskap om arbeidsmarkedet. Det inkluderer tiltak som innebærer systemutvikling, samt tjenesteutvikling og organisasjonsutvikling. Eksempler er ny arbeidsmarkedsplattform, styrket arbeidsgiverkontakt, styring av tiltak, forenklet oppfølging og Digisos (digitalisering og bedre integrasjon av kommunale tjenester). Flere av disse tiltakene er samlet i et eget utviklingsprogram med hovedelementer som «forenklet oppfølging», «plattform for arbeidsmarkedet» og «digitalisering av sykefraværsoppfølgingen». Programmet utvikler tjenester i tett dialog med brukerne og implementerer fortløpende løsninger som ny digital aktivitetsplan og digital sykefraværsoppfølging.

Arbeids- og sosialdepartementet opplyser at arbeids- og velferdsetaten de to siste årene har fått omdisponeringsfullmakt i budsjettene. Fullmakten gir NAV-kontorene mulighet til å selv gi brukerne utvidet oppfølging. Dette betyr ifølge departementet tettere kontakt med arbeidsgivere, utvikling av veilederkompetanse, egne jobbspesialister og faglige mentorer i regioner og ved større NAV-kontor. Departementet mener alle disse initiativene samlet sett er vesentlige bidrag til å gjøre oppfølgingen mer arbeidsrettet, styrke veilederne kompetanse og metoder, og gi lokale NAV-kontor tettere kontakt med arbeidsmarkedet.

2.2 Ledelseskompetanse, kvalitetssikring og faglig styring

Arbeids- og sosialdepartementet viser til retningsvalgene i Meld. St. 33 (2015–2016) om mer arbeidsretting, utvidet lokalt handlingsrom, tydeligere ledelse og videreutvikling av partnerskapet for bedre og mer helhetlige tjenester til brukerne. Retningsvalgene følges ifølge departementet opp gjennom tiltak i hele styringskjeden. Departementet framhever i den forbindelse tiltak fra arbeidsgruppen, som i 2017 la fram rapporten «Utvikling av NAV-kontor – større handlingsrom og ansvar». I rapporten ble det konkretisert tiltak som har som formål å forsterke retningsvalgene for å styrke kvaliteten i tjenestene og styrke den lokale ledelsen i NAV-kontoret. Mer lokal frihet i gjennomføringen av den statlige arbeids- og velferdspolitikken og å stimulere til større NAV-kontor er sentrale elementer i dette arbeidet med å styrke kvaliteten.

Departementet opplyser om at de gjennom tildelingsbrevet til Arbeids- og velferdsdirektoratet for andre halvår 2016 opphevet den statlige bemanningsgarantien for NAV-kontor med tre eller færre ansatte. Departementet mener dette legger til rette for sterkere kompetansemiljøer, og at arbeids- og velferdsetaten kan se ressursfordelingen mellom NAV-kontorene bedre i sammenheng.

Departementet opplyser videre om at direktoratet vinteren 2016 startet et lederutviklingsprogram, kalt PULS. Siktemålet med programmet er å styrke lederkompetansen ved over 600 kontorsteder. Programmet skal ifølge departementet bidra til at lederne i forvaltningen endrer organisasjonen i ønsket retning og at lederne blir i stand til å omsette mål og strategier til hensiktsmessige handlinger og resultater innenfor et utvidet lokalt handlingsrom.

Departementet opplyser også at det over lang tid er blitt lagt vekt på tjenesteutvikling, brukerretting og forenklinger i oppfølgingsarbeidet gjennom forsøk og evalueringer. Arbeids- og velferdsdirektoratet har dessuten inngått et strategisk samarbeid med tre institusjoner i universitets- og høgskolesektoren. Hovedformålet med samarbeidet er å bygge opp akademiske fagmiljøer med god kunnskap og kompetanse innenfor arbeids- og velferdsforvaltningen og å styrke relevant forskning og tilrettelagte utdanningstilbud innen tjenesteområdet. Ifølge departementet er dette en del av et systematisk arbeid som blant annet gir kompetanseheving for veiledere innenfor særskilt fire tematiske områder: arbeidsinkludering, arbeid og helse, interaksjon med brukere og innovasjon og læring.

---

3 Riksrevisjonens vurdering

Riksrevisjonen registrerer at Arbeids- og sosialdepartementet har satt i gang flere tiltak for å følge opp kontroll- og konstitusjonskomiteens merknader i Innst. 33 S (2014–2015) og Riksrevisjonens anbefalinger.

Riksrevisjonen merker seg at arbeids- og velferdsetaten har fått omdisponeringsfullmakt i budsjettene, og at departementet mener dette vil gi NAV-kontorene mulighet for utvidet brukeroppfølging. Videre er det ifølge departementet blitt lagt mer vekt på arbeid og aktivitet i oppfølgingen av brukere. Riksrevisjonen registrerer også arbeids- og velferdsetatens satsing på å utvikle av digitale løsninger, som departementet mener vil styrke oppfølgingen. Riksrevisjonen forutsetter at Arbeids- og sosialdepartementet følger opp at tiltakene som er iverksatt, fører til en tettere og mer arbeidsrettet oppfølging av brukerne.

Riksrevisjonen registrerer videre at arbeids- og velferdsetaten har initiert og satt i gang andre større initiativer som skal styrke den arbeidsrettede oppfølgingen og øke

veiledernes kompetanse og kunnskap om arbeidsmarkedet. Tiltakene omfatter både systemutvikling, tjenesteutvikling og organisasjonsutvikling. Arbeids- og velferdsdirektoratet har også startet et lederutviklingsprogram for å styrke lederkompetansen i etaten.

Riksrevisjonen merker seg også at det er satt i gang forskning og evalueringer for å øke kompetansen i arbeids- og velferdsetaten, blant annet et strategisk samarbeid med tre institusjoner i universitets- og høyskolesektoren.

NAVs arbeidsrettede oppfølging av personer med nedsatt arbeidsevne inngår også i *Riksrevisjonens undersøkelse av forvaltning og bruk av arbeidsmarkedstiltak i NAV, Dokument 3:5 (2017–2018)*, som ble overlevert Stortinget 27. februar 2018. Vi viser til denne. Vi viser også til Riksrevisjonens undersøkelse om uførereformen i Dokument 1 (2018–2019), som omhandler NAVs bistand til personer med nedsatt arbeidsevne med tanke på gradert uføretrygd.

Saken er avsluttet.

Oppfølging av Dokument 3:12 (2013–2014)

Riksrevisjonens undersøkelse av bistand til ren energi

---

1 Innledning

Målet med Riksrevisjonens undersøkelse var å vurdere i hvilken grad norsk bistand til ren energi var i tråd med Stortingets mål om å øke tilgangen til bærekraftige energitjenester for å bidra til økonomisk vekst og bedre levekår for de fattige.

Dokument 3:12 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkelse av bistand til ren energi* ble sendt til Stortinget 25. juni 2014. Kontroll- og konstitusjonskomiteen ga sin innstilling 14. april 2015 etter at de hadde vært på studiereise til Mosambik og Tanzania i tidsrommet 22. februar til 4. mars 2015, jf. Innst. 239 S (2014–2015). Saken ble behandlet i Stortinget 28. mai 2015.

Undersøkelsen viste at norsk bistand i liten grad hadde bidratt til å øke tilgangen til ren energi. Bistanden hadde i liten grad ført til mer fornybar kraftproduksjon i de prioriterte samarbeidslandene. Utenriksdepartementet manglet gode virkemidler for å utløse private investeringer i land med svake rammebetingelser. Undersøkelsen viste også at bistanden i liten grad hadde nådd de fattigste. Videre ble det pekt på at svakheter i planleggingen av prosjekter for kapasitetsbygging ga problemer i gjennomføringen av prosjektene, samt at mangelfullt plan- og beslutningsgrunnlag svekket muligheten for å styre bistanden til ren energi effektivt.

Riksrevisjonen anbefalte i Dokument 3:12 (2013–2014) at Utenriksdepartementet

- vurderer hvordan teknologiske framskritt innen ny fornybar energi kan utnyttes bedre for å bidra til økt og mer stabil kraftproduksjon i mottakerlandene, og å nå mer effektivt ut til den fattige delen av befolkningen
- vurderer alternative virkemidler som kan utløse private investeringer i ren energi i de landene som har svakest rammevilkår
- sikrer at det i planleggingen av kapasitetsbygging i større grad tas hensyn til mottakerorganisasjonens organisatoriske utfordringer, kapasitet og kompetanse
- sørger for at ambassadene gjennomfører og forbedrer analysene som legges til grunn for prioriteringer og beslutninger for bistanden til ren energi; dette vil gi et beslutningsgrunnlag som kan bidra til at virkemiddelbruken er bedre tilpasset forholdene i samarbeidslandene

Kontroll- og konstitusjonskomiteen sluttet seg til Riksrevisjonens anbefalinger ved behandlingen av Dokument 3:12 (2013–2014), jf. Innst. 239 S (2014–2015). Komiteen pekte på at Riksrevisjonens undersøkelse tilsier at Utenriksdepartementet i sine strategiske vurderinger for bistand til ren energi i framtiden bør legge større vekt på å støtte energiressursene og teknologiene med best utviklingspotensial i samarbeidslandene. Komiteen delte Utenriksdepartementets oppfatning av at de siste års teknologiske utvikling og kraftige prisfall har gjort sol, vind og biomasse til mer konkurransedyktige energikilder, noe som gjør det mulig å utvide bredden i satsingen på ren energi. Komiteen merket seg at Utenriksdepartementet sluttet seg til Riksrevisjonens anbefaling om å styrke innsatsen for at flere på landsbygda skal få tilgang til energi ved å etablere fornybare småskalaløsninger, og at departementet ville se på hvordan flere kan få tilgang på energi, for eksempel gjennom den norske støtten til nettutvidelse, kan bidra til næringsutvikling i samarbeidslandene.

Komiteen viste til at Utenriksdepartementet legger til grunn at bistand til ren energi skal føre til næringsvirksomhet og høyere sysselsetting, som så i neste omgang også kommer de fattige til gode. Målet med bistanden er dermed bredere enn å øke tilgangen til energi for den fattige delen av befolkningen. Komiteen sluttet seg til dette.

Komiteen understreket videre at bruken av Norfund som virkemiddel i bistand til ren energi forutsetter betydelig privat kapital i mottakerlandene, og at dette ser ut til å fungere dårligst i landene som trenger denne energibistanden mest. Komiteen sluttet seg til Riksrevisjonens vurdering om at Norfunds rammevilkår og krav til lønnsomhet gjør fondet til et lite egnet virkemiddel for å utløse private investeringer i landene med de svakeste økonomiske og juridiske rammevilkårene. Komiteen mente i den forbindelse at undersøkelsen viste at Utenriksdepartementet burde vurdere alternative finansierings- og samarbeidsformer som kan utløse tiltak og resultater uten nødvendigvis å forutsette storskala privat kapital allerede innledningsvis i prosjektene.

Komiteen merket seg at Utenriksdepartementet var enig med Riksrevisjonen i at støtte til utvikling i fattige land krever overordnet og sammenhengende virkemiddelbruk, slik at bistanden blir mer målrettet. Komiteen understreket i den forbindelse at de norske midlene som settes inn i prosjektene, og som stilles til disposisjon for lokale selskaper, skal kunne følges på en transparent måte. Midlene skal underlegges samme krav til innsyn og regnskapsrapportering som enhver investor ville satt som betingelse for å yte finansiell bistand. Komiteen uttrykte forventning om at Utenriksdepartementet treffer organisatoriske og kompetanserelaterte tiltak for å styrke oppfølgingen av samarbeidspartnere og markere at partnerne må oppfylle premissene for å yte bistand for å motta videre støtte.

Komiteen konstaterte videre at bistanden til ren energi er fordelt på mange ulike mottakere, og stilte seg positiv til at Utenriksdepartementet skulle gjennomgå antallet land og multilaterale engasjementer innen ren energi med sikte på å konsentrere bistanden mer.

---

2 Departements oppfølging

Riksrevisjonen ba i brev av 4. april 2018 Utenriksdepartementet om å redegjøre for endringer og tiltak som er iverksatt etter at Stortinget behandlet saken i mai 2015, og resultatene av disse. Departementet svarte i brev av 16. mai 2018. Riksrevisjonen ba i brev av 8. juni 2018 om utdypende informasjon om noen forhold i brev og mottok svar fra departementet 22. juni 2018.

2.1 Oppfølging av mål for fornybar energi i utviklingspolitikken

Utenriksdepartementet opplyser at siden 2015 har målet for bistand til ren energi vært at Norge skal bidra til FNs bærekraftsmål om å sikre tilgang til pålitelig, bærekraftig og moderne energi til en overkommelig pris for alle, jf. Innst. 7 S (2017–2018) til Prop. 1 S (2017–2018) for Utenriksdepartementet. Satsingen skal også bidra til å redusere klimagassutslippene fra energisektoren.

Departementet legger til grunn at tilgang til elektrisitet har et bredere formål enn å nå de fattigste, nemlig elektrisk kraft til blant annet skoler, helseinstitusjoner, offentlig virksomhet, næringsvirksomhet og arbeidsplasser, og forutsetter at dette indirekte kommer de fattige til gode.

Utenriksdepartementet viser til Norads evaluering av resultatene som er oppnådd innenfor bistand til ren energi i perioden 2007–2015.¹ Ifølge evalueringen har den norske bistanden til ren energi bidratt til at 18 millioner mennesker har fått tilgang til moderne energitjenester. Evalueringen viser også at bistanden har bidratt til å øke kraftproduksjonskapasiteten med 6000 MW med enten vann, sol og vind som energikilder. Den økte produksjonskapasiteten er estimert til å kunne dekke energiforbruket til 30 millioner mennesker. I tillegg har norsk bistand bidratt til å bygge ut om lag 9000 kilometer med strømnnett og styrke den energifaglige kompetansen i institusjoner i mange land.

2.2 Satsing på fornybare småskalaløsninger, som sol, vind og bioenergi, for å øke energitilgangen på landsbygda

Utenriksdepartementet viser til at småskala energiløsninger har blitt billigere, og at det er gjort teknologiske framskritt. Dette har bidratt til at markedet for disse produktene har vokst, og dermed at de er blitt mer utbredt. Norge støtter småskala energiløsninger gjennom multilaterale organisasjoner, bilateralt gjennom ambassadene og gjennom sivile samfunnsorganisasjoner.

Utenriksdepartementet understreker at ifølge Det internasjonale energibyråets (IEA) prognoser for et grønt energisystem i Afrika sør for Sahara vil vannkraft være den største energikilden i 2030 med en andel på 25 prosent.² IEA beregner at solkraft vil stå for 16 prosent av energiproduksjonen i 2030, en økning fra 2 prosent i 2016. Videre forventer IEA at vannkraft vil utgjøre 32 prosent og solkraft 30 prosent av energikildene til nye strømtilkoblinger i perioden 2017–2030.

IEA trekker fram at det er mulig å nå FNs bærekraftsmål om moderne energi til alle innen 2030. For å tilby elektrisitet til alle vil desentraliserte systemer drevet på solenergi utenfor det regulære strømnettet være det mest kostnadseffektive for tre firedeler av de resterende tilkoblingene som trengs. Å bygge ut det regulære strømnettet vil likevel være viktig, særlig i urbane områder. Utenriksdepartementet opplyser at støtte til småskala energiløsninger i stor grad er gitt gjennom partnerskap med andre land og med sivile organisasjoner. Departementet trekker i brevet særlig fram tiltaket *Energizing Development*, som er finansiert av Norge, Nederland, Tyskland, England, Sveits og Sverige. Ifølge departementet bidro programmet i 2017 til at 1,9 millioner mennesker fikk tilgang til mer moderne energi – i form av enten energieffektive kokeovner eller strøm.

Ifølge statistikk fra Utenriksdepartementet utgjør støtte til småskalaløsninger en liten andel av avtalene. Innenfor den multilaterale støtten ble det gitt støtte til småskala løsninger i 2 av 32 avtaler i perioden 2011–2017. Innenfor den bilaterale støtten var støtte til småskala energiløsninger en del av 26 av 140 prosjekter for årene 2011–2017. Tiltakene handler ikke nødvendigvis om faktisk utbygging av energiløsninger.

Utenriksdepartementet viser til at investeringer i sol- og vindkraft har økt kraftig på grunn av prisfallet på disse teknologiene, og at Norfund vurderer investeringer i distribuerte småskala fornybarprosjekter. Statistikk fra Utenriksdepartementet om Norfunds investeringer i fornybar energi i perioden 2013–2018 viser at over halvparten av prosjektene gjelder solenergi. De aller fleste er i Afrika sør for Sahara.

1) Norad (2017): The Clean Energy Initiative – Results Report 2007–2015

2) OECD/IEA (2017): Energy Access Outlook 2017 – from prosperity to poverty.

2.3 Alternative løsninger for å utløse private investeringer i energisektoren i land med svake rammebetingelser

Departementet viser til at gode rammebetingelser er avgjørende for å utløse private investeringer. I land med svake statsinstitusjoner er kompetansebygging og rådgivning til relevante myndighetsinstitusjoner et viktig skritt på veien for å skape rammebetingelser. Departementet opplyser at de jobber med lovgivning, regulering, konsesjonstildeling, tariffstruktur og miljøstandarder for å utløse private investeringer.

Norfund er det viktigste virkemiddelet for samarbeid med privat sektor, med risikovillig kapital på eiersiden og med kunnskap og erfaring fra investeringer i fattige land, som gir større trygghet for private aktører. Norad gir støtte til forundersøkelser og tidlige faser i prosjektutvikling. Ifølge Utenriksdepartementet er det etablert et godt samarbeid mellom Norfund og Norad for å se disse virkemidlene i sammenheng. Norads og Norfunds innsats er rettet både mot kommersielle prosjekter med større kraftproduksjon og mot småskala løsninger med lokale strømmnett eller løsninger for enkelthus.

Utenriksdepartementet viser til at Norfund gradvis har vridd investeringene sine mot Afrika og mot fattige land. I 2017 løste Norfund ut Statkrafts del av eierskapet i SN Power AS. Ifølge departementet legger transaksjonen grunnlaget for en mer målrettet satsing på investeringer i fattige land. Kapital som tidligere var bundet i vannkraftinvesteringer, særlig i Sør-Amerika og India, har blitt frigjort for å gjøre flere investeringer i Afrika og Sørøst-Asia. Norfunds strategi for SN Power de neste årene er å sette i gang flere prosjekter i disse to regionene.

2.4 Organisatoriske og kompetanserelaterte tiltak innenfor støtte til forbedring av rammeverk og kapasitetsbygging

Utenriksdepartementet viser til at det er metodisk utfordrende å dokumentere direkte sammenhenger mellom det norske bidraget og kvantifiserbare resultater innenfor opplæring og kapasitetsbygging. Departementet opplyser imidlertid at de har gått kritisk gjennom erfaringer og resultater med sikte på bedre å formulere og gjennomføre nye tiltak som kan bidra til å bygge opp kapasitet. Departementet har også gjennomgått organiseringen, rolle- og ansvarsfordelingen, arbeidsmetodene og kommunikasjonen i programmer for kapasitetsbygging og institusjonssamarbeid. Dette har resultert i anbefalinger for planlegging, gjennomføring, avtaleverk og maler for resultatstyring.

Anbefalingene for planleggingsfasen inneholder ifølge departementet krav til forankring på høyt nivå i samarbeidsland og krav om en grundig behovskartlegging som er gjennomført i samarbeid mellom institusjonene fra begge land. Partneren i samarbeidslandet bør selv stå for problembeskrivelsen og ta del i å utarbeide resultatrammeverket. Den aktuelle ambassaden skal tilrettelegge for koordinering med eventuelle andre givere, og Norad skal stå for koordinering og kvalitetssikring. Planleggingsfasen innrettes som et eget prosjekt med konkrete leveranser og milepæler, som sikrer framdrift. En ny veileder for institusjonssamarbeid vil omfatte hele prosjektsyklusen, inkludert planleggingsfasen.

Departementet viser til etableringen av Kunnskapsbanken i Norad fra 1. mars 2018, som skal bidra til å styrke faglig samarbeid, kunnskapsdeling og helhetlig koordinering av institusjonssamarbeid.

2.5 Krav som stilles til mottakerorganisasjoner for å sikre innsyn i hvordan finansiell støtte benyttes

Utenriksdepartementet opplyser at de formelle kravene som stilles til mottakerorganisasjoner for å sikre innsyn, avhenger av typen mottakerorganisasjon, tiltakets kompleksitet og risiko. Dette gjelder også støtte innenfor ren energisatsing.

Tilskuddsavtalene til Utenriksdepartementet og Norad inneholder en standard åpenhetsklausul der organisasjonen forplikter seg til å publisere en kopi av avtalen, tittel og verdi på alle kontrakter og informasjon om avtalepartnere på hjemmesiden sin. Tilskuddsmottakeren skal på forespørsel gjøre annen prosjektdokumentasjon tilgjengelig, inkludert søknaden og alle avtalefestede rapporter. I tillegg inneholder avtalene detaljerte krav til mottakerorganisasjonens økonomirapportering. Rapporteringen må inneholde opplysninger om blant annet alle inntektskilder, utgifter og kostnader, ubrukte midler og administrative kostnader. Mottakeren må også levere revisjonsrapporter som er utarbeidet av en uavhengig part.

2.6 Tiltak for bedre styring og tilpassing av virkemiddelbruken i samarbeidslandene

utenriksdepartementet viser til at beskrivelsen av bruk av midlene i Prop. 1 S ligger til grunn for ambassadenes virksomhetsplaner. I ambassadenes arbeid med planer for de neste årene inngår også de politisk-økonomiske analysene fra departementet og tilsvarende analyser fra andre. Innsikten ambassaden har om forholdene i landet generelt, og på energiområdet spesielt, er også en del av grunnlaget for planene. Utenriksdepartementet følger opp virksomhetsplanene til de aktuelle ambassadene på konferanser med hver enkelt ambassade og gir skriftlige tilbakemeldinger på planene ved behov. Ifølge departementet blir virksomhetsplanene grundig behandlet, og konklusjonene fra behandlingen av virksomhetsplanene formidles i tildelingsbrevene fra departementet.

I løpet av året følges styringen opp gjennom telefonkonferanser med ambassadene, løpende kontakt mellom ambassadene, Utenriksdepartementet og Norad, årlige faglige samlinger for dem som arbeider med fornybar energi, og besøk fra Utenriksdepartementet og Norad til ambassadene. Departementet legger til grunn at de med dette har et system som sikrer et felles plan- og beslutningsgrunnlag og et solid styringssystem.

Utenriksdepartementet har i brev av 22. juni 2018 utdypet hvilke tiltak som er gjennomført for å bedre ambassadenes analyser som grunnlag for prioriteringer og beslutninger innenfor energisatsingen i de enkelte samarbeidsland. Departementet viser til at bistanden er konsentrert om færre land og kanaler, og at denne konsentrasjonen gir et bedre grunnlag for ambassadenes analyser, prioriteringer og beslutninger. Ambassadene bygger på Utenriksdepartementets og Norads analyser og evalueringer og innsikten ambassaden har om forholdene i landet generelt og på energiområdet spesielt. Politiske analyser ligger til grunn for norske myndigheters bistandssamarbeid med sentrale samarbeidsland. Disse gir ifølge Utenriksdepartementet et godt grunnlag for å vurdere de bredere forutsetningene for energisamarbeid i enkelte land – selv om slike analyser ikke er rettet spesifikt mot energisektoren.

Norads evalueringsavdeling sammenstiller systematisk kunnskapen de har samlet om bistandsinnsatsen i samarbeidsland, og ifølge departementet foreligger det rapporter for de viktigste samarbeidslandene for fornybar energi. Landevalueringene presenterer relevant kunnskap om norske og internasjonale givers bistandsinnsats ved å systematisere funn fra evalueringer som er gjort, og andre relevante dokumenter som

er publisert i perioden 2011–2017.³ Departementet viser også til etableringen av Kunnskapsbanken i Norad. Ved å dele erfaringer mer systematisk på tvers av fagområder bygger man ifølge departementet opp et bedre grunnlag for analysene som ligger til grunn for prioriteringer og beslutninger.

---

3 Riksrevisjonens vurdering

Riksrevisjonen registrerer at Utenriksdepartementet følger opp FNs bærekraftsmål om å sikre tilgang til pålitelig, bærekraftig og moderne energi til en overkommelig pris for alle, både gjennom multilaterale organisasjoner, bilateralt gjennom ambassadene og gjennom sivile samfunnsorganisasjoner. Det gis støtte til småskala energiløsninger gjennom alle disse kanalene, men statistikken viser at støtten til småskala løsninger for ren energi utgjør en svært liten andel av avtalene.

Riksrevisjonen merker seg også at departementet har evaluert erfaringer og resultater for å bedre formulere og gjennomføre tiltak innenfor kapasitetsbygging og institusjonssamarbeid, og at Norfund gradvis har vridt investeringene sine mot Afrika og flere fattige land. Utenriksdepartementet har også konsentrert bistanden til ren energi om færre land og kanaler.

Riksrevisjonen merker seg at ambassadene utarbeider virksomhetsplaner basert på beskrivelsen for bruk av midlene i Prop. 1 S, ulike analyser og evalueringer fra Utenriksdepartementet og Norad og ambassadenes innsikt i forholdene i det enkelte land generelt og på energiområdet spesielt. Virksomhetsplanene følges opp i styringsdialogen mellom departementet og ambassadene. Departementet opplyser at de gjennom planprosessene sine har sikret et felles plan- og beslutningsgrunnlag og et solid styringssystem. Riksrevisjonen forutsetter at departementet med dette har etablert et styringssystem som gir et tilstrekkelig grunnlag for å ta beslutninger om innretningen av energibistanden i de enkelte samarbeidslandene.

Riksrevisjonen vurderer at det er iverksatt tiltak som skal forbedre arbeidet med bistand til ren energi. Riksrevisjonen registrerer imidlertid at det fremdeles er satset lite på å styrke energitilgangen på landsbygda ved å etablere fornybare småskala-løsninger. Det er derfor fortsatt behov for at Utenriksdepartementet har oppmerksomhet på dette.

Saken er avsluttet.

3) Jf. Norads oversendelsesnotat med landevalueringer for Myanmar og Nepal, 7.12.2017, <https://www.norad.no/contentassets/8cfd02b60bc4e1ab73a6488cd0f5c28/1700035-35-oversendelsesnotat-ceb.pdf>

Oppfølging av Dokument 3:13 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkelse om utnyttelse av infrastruktur til forskning i norske områder i Arktis*

1 Innledning

Formålet med Riksrevisjonens undersøkelse var å vurdere om forskningsinfrastrukturen i Arktis blir unyttet på en god måte og i tråd med Stortingets vedtak og forutsetninger, samt å kartlegge årsaker til at dette eventuelt ikke blir gjort.

Dokument 3:13 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkelse om utnyttelse av infrastruktur til forskning i norske områder i Arktis* ble sendt til Stortinget 29. september 2014. Kontroll- og konstitusjonskomiteen ga sin innstilling 11. november 2014, jf. Innst. 41 S (2014–2015). Stortinget behandlet saken 25. november 2014.

Riksrevisjonen anbefalte at

- Kunnskapsdepartementet i samarbeid med sektordepartementene og Norges forskningsråd legger til rette for økt utnyttelse av forskningsinfrastrukturen på Svalbard
- Kunnskapsdepartementet i samarbeid med andre berørte departementer vurderer tiltak for økt norsk forskningsaktivitet i Ny-Ålesund
- Kunnskapsdepartementet tar initiativ overfor Nærings- og fiskeridepartementet for å sikre at kapasiteten i forskningsfartøyflåten i framtiden samsvarer med det framtidige behovet til norsk havforskning og fiskeriforvaltning

I innstillingen uttalte kontroll- og konstitusjonskomiteen blant annet at manglende utnyttelse av infrastrukturen kan få konsekvenser for oppfølgingen av hovedmålene for norsk svalbardpolitikk, og særlig målet om å opprettholde norske samfunn på øygruppen, samt at Norges posisjon som ledende forskningsnasjon i Arktis svekkes, og at det blir vanskelig å føre en kunnskapsbasert forvaltning av polarområdene.

Til omtalen av norsk forskningsaktivitet i undersøkelsen bemerket komiteen at de ytre indikatorene på forskningsaktivitet – publiserte artikler i vitenskapelige tidsskrifter og videre siteringer – ikke er en nøyaktig målestokk for vellykket forskning. Komiteen uttalte at det likevel er bekymringsfullt at Norge som betydelig bidragsyter i arktisk polarforskning ikke ser ut til å ha så stor vitenskapelig innflytelse som man kunne forvente.

Komiteen merket seg også at antallet registrerte norske forskerdøgn i perioden 2008–2013 ble redusert med 14 prosent i Ny-Ålesund, og at antallet forskerdøgn ved marinlaboratoriet i samme periode ble redusert med 90 prosent. Komiteen sa seg enig i Riksrevisjonens uttalelse om at utviklingen i norsk forskningsaktivitet og tilstedeværelse i Ny-Ålesund er uheldig.

Når det gjelder forskningsfartøyer, viste komiteen til at fire av fem er nær eller over sin funksjonelle levetid. Komiteen sa seg kjent med at et nytt isgående fartøy er i produksjon for ferdigstilling i 2016, men at flåtens tilstand sett under ett gir grunn til å frykte negative effekter for havforskningen om det ikke utarbeides en plan for å skifte ut de eldre fartøyene. Komiteen understreket behovet for en fornyelsesplan, da

investeringene som må til, vil kreve ressurser, og det vil ta lang tid å få erstattet de eldre fartøyene.

Komiteen framhevet videre betydningen av åpen tilgang til og deling av vitenskapelige data og forventet at OECDs prinsipper om tilgang til offentlig finansierte forskningsdata blir fullt ut gjennomført. Komiteen uttalte at den imøteser Kunnskapsdepartementets arbeid med å øke utnyttelsen av forskningsinfrastrukturen på Svalbard.

Riksrevisjonen vurderte ikke Universitetet på Svalbards bidrag til polarforskningen, men ifølge komiteen er det ikke unaturlig å inkludere polarforskningen ved universitetet, i vurderingen av den norske forskningsaktiviteten.

Ved behandling av Riksrevisjonens undersøkelse fattet Stortinget to anmodningsvedtak. For det første ba Stortinget regjeringen vurdere tiltak for å øke utnyttelsen av forskningsinfrastrukturen på Svalbard, herunder tiltak for økt forskningsaktivitet i Ny-Ålesund. For det andre ba Stortinget regjeringen vurdere hvilke forutsetninger som må være til stede for at forskningsfartøyene i arktiske farvann i framtiden samsvarer med de uttalte målsettingene for norsk havforskning, fiskeriforvaltning, klimaovervåking og arktisk forskning. Oppfølgingen av anmodningsvedtakene er gitt i Prop. 1 S (2015–2016) for Kunnskapsdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet.

---

2 Kunnskapsdepartements oppfølging

Riksrevisjonen ba i brev av 6. mars 2018 Kunnskapsdepartementet om å redegjøre for hvilke tiltak som er iverksatt for å følge opp Riksrevisjonens anbefalinger i Dokument 3:13 (2013–2014) og kontroll- og konstitusjonens merknader, og for hvilke resultater som er oppnådd. Departementet svarte i brev av 20. april 2018.

I svaret viser Kunnskapsdepartementet til flere tiltak det mener at kvitterer ut hovedfunnene og anbefalingene fra Riksrevisjonen. Departementet presiserer at tiltakene i tillegg blir fulgt opp videre på mer langsiktig basis. Kunnskapsdepartementet oppsummerer tiltakene sine i følgende punkter:

2.1 Strategiske og organisatoriske endringer

Regjeringen vil legge fram en strategi for forskning og høyere utdanning på Svalbard. Strategien skal bidra til en tydeligere norsk vertskapsrolle og fremme koordinering, blant annet når det gjelder utnyttelse av forskningsinfrastrukturen i Ny-Ålesund og ellers på Svalbard.

Forskningsrådet skal utarbeide en forskningsstrategi for Ny-Ålesund innenfor rammene av den overordnede strategien og i dialog med relevante aktører fra inn- og utland.

Kunnskapsdepartementet opplyser at Klima- og miljødepartementet har overtatt ansvaret for Kings Bay AS, og at Norsk polarinstitutt er tildelt en rolle som vertskap og faglig koordinator i Ny-Ålesund. Rollen skal utøves med bakgrunn i den overordnede strategien for forskning og høyere utdanning og i den nye forskningsstrategien for Ny-Ålesund.

2.2 Svalbard Integrated Arctic Earth Observing System

Svalbard Integrated Arctic Earth Observing System har som formål å etablere et integrert observasjonssystem for jordsystemforskning på Svalbard, og det skal skje

gjennom koordinering og gjensidig tilgang til etablert forskningsinfrastruktur, observasjoner og forskningsdata.

Svalbard Integrated Arctic Earth Observing System ble formelt etablert i januar 2018 og involverer mange av institusjonene som har forskningsinfrastruktur i Ny-Ålesund. Kunnskapsdepartementet har bedt Forskningsrådet sørge for midler til det norske vertskapsbidraget, i første omgang ut 2021.

2.3 Styrking av flåten av forskningsfartøy

Kunnskapsdepartementet peker på at den norske flåten av forskningsfartøy til bruk i arktiske strøk er styrket. Kunnskapsdepartementet opplyser at FF «Kronprins Haakon» vil være i drift fra 2018, og at fartøyet er en multidisiplinær plattform for både oseanografiske, biologiske, geofysiske og geologiske undersøkelser. Fartøyet har kapasitet til å gå inn i isen og vil bli brukt både i Svalbardområdet og i Antarktis.

Departementet opplyser videre at FF «Helmer Hanssen» vil bli oppgradert. Oppgraderingen vil sørge for at FF «Helmer Hanssen» blir en formålstjenlig forskningsplattform i farvannet rundt Svalbard og i Barentshavet i flere år framover.

2.4 6-årig prosjekt som skal utnytte det nye forskningsfartøyet

«Arven etter Nansen» er et norsk 6-årig prosjekt for grunnleggende studier av fysiske og biologiske forhold i det sentrale og nordlige Barentshavet. Departementet peker på at prosjektet kan bidra til å sikre at det nye forskningsfartøyet FF «Kronprins Haakon» blir godt utnyttet, dersom fartøyet brukes til forskning av høy vitenskapelig kvalitet.

Kunnskapsdepartementet opplyser at midlene som er satt av til prosjektet, øker med 20 millioner kroner i 2018. Totalt er 30 millioner kroner over statsbudsjettet øremerket prosjektet fra 2018. I tillegg omprioriterer Forskningsrådet til sammen 180 millioner kroner til prosjektet fordelt over prosjektets levetid. Forskningsinstitusjonene som deltar i prosjektet, stiller med den andre halvparten av finansieringen.

2.5 Svalbard Science Forum

Svalbard Science Forum drives av Forskningsrådet og har medlemmer fra alle forskningsetableringene på Svalbard. Kunnskapsdepartementet opplyser at målet med Svalbard Science Forum er at det skal legge til rette for gjensidig informasjonsutveksling, bedre koordinering og mer samarbeid mellom institusjonene. Departementet har som plan å revidere mandatet for Svalbard Science Forum i 2018 med utgangspunkt i strategien for forskning og høyere utdanning, slik det ble varslet i Svalbardmeldingen, Meld. St. 32 (2015–2016).

Kunnskapsdepartementet opplyser videre at rammen til Forskningsrådet i 2016 ble økt med 10 millioner kroner til Svalbard-relevant forskning og til styrking av Svalbard Science Forum. Ifølge departementet vil økte bevilgninger til Svalbard-relevant forskning bidra til at det blir flere norske forskere på Svalbard, noe som forventes å bidra til økt bruk av forskningsinfrastrukturen fra norske forskere.

2.6 Evaluering av norsk polarforskning

Et internasjonalt evalueringspanel har evaluert norsk polarforskning og la i juni 2017 fram «Norwegian Polar Research. An evaluation». Evalueringen omtaler norsk polarforskning i sin helhet, med en spesiell omtale av svalbardforskningen. Rapporten studerer og drøfter blant annet forhold som påvirker siteringsindeksen. Kunnskapsdepartementet opplyser at Forskningsrådet og berørte departementer nå drøfter evalueringsrapporten og oppfølgingen av den.

---

3 Riksrevisjonens vurdering

Riksrevisjonen registrerer at Kunnskapsdepartementet har iverksatt flere tiltak som har til hensikt å øke utnyttelsen av forskningsinfrastrukturen på Svalbard. Flere av tiltakene er imidlertid innført nylig, slik at det ikke er mulig å evaluere effekten av dem ennå. Riksrevisjonen forutsetter at Kunnskapsdepartementet følger opp tiltakene og vurderer om de gir ønsket virkning.

Riksrevisjonen merker seg at flere av tiltakene kan ha betydning for norsk forskningsaktivitet på Svalbard, slik som forskningsstrategien for Ny-Ålesund. Etter Riksrevisjonens mening bør Kunnskapsdepartementets oppfølging innrettes mot å styrke norsk forskningsaktivitet i Arktis og Norges vitenskapelige innflytelse i arktisk polarforskning.

FF «Kronprins Haakon» settes ifølge Kunnskapsdepartementet i drift fra 2018, og FF «Helmer Hanssen» skal bli oppgradert. Riksrevisjonen vil peke på betydningen av at Kunnskapsdepartementet, i samarbeid med Nærings- og fiskeridepartementet, forsikrer seg om at kapasiteten i forskningsfartøyflåten samsvarer med behovet til norsk havforskning og fiskeriforvaltning.

Saken er avsluttet.

Dokument 3:5 (2014–2015)

Riksrevisjonens undersøkelse av kommunenes låneopptak og gjeldsbelastning

---

1 Innledning

Målet med Riksrevisjonens undersøkelse var å vurdere om kommunenes gjeldsbelastning er økonomisk bærekraftig.

Dokument 3:5 (2014–2015) *Riksrevisjonens undersøkelse av kommunenes låneopptak og gjeldsbelastning* ble sendt til Stortinget 17. februar 2015. Kontroll- og konstitusjonskomiteen ga sin innstilling 26. mai 2015, jf. Innst. 295 S (2014–2015). Saken ble behandlet i Stortinget 4. juni 2015.

Riksrevisjonens undersøkelse viste at hver sjette kommune i 2013 hadde en lite bærekraftig gjeldsbelastning og var særlig sårbar for renteøkninger på lån. Disse kommunene hadde en kombinasjon av høyt gjeldsnivå, svakt driftsresultat og lavt disposisjonsfond. Undersøkelsen viste videre at kommunestyrene i kommunene med høyest gjeldsnivå fikk lite informasjon om gjeldsbelastningen i de sentrale styringsdokumentene. Det ble også vist til at fylkesmannens veiledning og kontroll i begrenset grad bidro til at kommunenes gjeldsbelastning blir økonomisk bærekraftig, og at Kommunal- og moderniseringsdepartementets virkemiddelbruk i liten grad var innrettet mot å følge opp kommuner som kan utvikle en lite bærekraftig gjeldsbelastning.

Riksrevisjonen anbefalte Kommunal- og moderniseringsdepartementet å iverksette tiltak som bidrar til at kommunestyrene får tilstrekkelig informasjon om gjeldsbelastningen gjennom økonomiplan, årsbudsjett og årsrapport, slik at disse dokumentene kan fungere som effektive styringsverktøy for kommunestyrenes prioriteringer. Videre anbefalte Riksrevisjonen departementet å vurdere om fylkesmannens virkemidler i større grad kan bidra til å sikre god kontroll og oppfølging av at kommunenes gjeldsbelastning er bærekraftig. Riksrevisjonen anbefalte også departementet å vurdere om kommunelovens bestemmelser i tilstrekkelig grad bidrar til å sikre at kommunenes gjeldsbelastning er økonomisk bærekraftig.

Kontroll- og konstitusjonskomiteen pekte i Innst. 295 S (2014–2015) på at netto lånegjeld i kommunene hadde økt med 97 prosent i perioden 2006 til 2013, mens kommunenes netto driftsinntekter bare hadde økt med 54 prosent i samme periode. Komiteen merket seg også at den renteeksponerte delen av kommunegjelden økte fra 9 prosent til 30 prosent i samme periode. Komiteen merket seg videre at avdragstiden på lånene hadde økt, og at kommunene skjøv gjelden foran seg. Komiteen minnet om at staten har et betydelig ansvar for den økonomiske utviklingen i kommunene.

Kontroll- og konstitusjonskomiteen tok Riksrevisjonens anbefalinger til etterretning og framhevet anbefalingen til Kommunal- og moderniseringsdepartementet om å vurdere om kommunelovens bestemmelser i tilstrekkelig grad bidrar til å sikre at kommunenes gjeldsbelastning er økonomisk bærekraftig.

---

2 Kommunal- og moderniseringsdepartementets oppfølging

Riksrevisjonen ba i brev av 23. mars 2018 Kommunal- og moderniseringsdepartementet om å redegjøre for hvilke tiltak som er iverksatt for å ta tak i Riksrevisjonens anbefalinger og kontroll- og konstitusjonskomiteen merknader. Riksrevisjonen ba også departementet vurdere gjeldende status for kommunenes gjeldsbelastning med hensyn til økonomisk bærekraft. Kommunal- og moderniseringsdepartementet svarte i brev av 10. april 2018.

2.1 Ny kommunelov

Kommunal- og moderniseringsdepartementet opplyser at den viktigste oppfølgingen fra departementets side knytter seg til forslaget til ny kommunelov, Prop. 46 L (2017–2018) *Lov om kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven)*, som ble fremmet 16. mars 2018.

Departementet viser til at det er foreslått å videreføre grunnstammen i dagens kommunelov, men peker på at det likevel er gjort mange justeringer fra dagens lovverk, som skal bidra til å styrke økonomistyringen i kommunene ytterligere. Flere av disse vil ifølge departementet være tett knyttet til anbefalingene fra Riksrevisjonen i Dokument 3:5 (2014–2015).

I den foreslåtte loven er det stilt krav om at kommunestyret skal vedta finansielle måltall for utviklingen av kommunens økonomi. I årsberetningen skal kommunen gjøre rede for om den økonomiske utviklingen og stillingen ivaretar kommunens økonomiske handlevne over tid. Det er også stilt tydeligere krav til innholdet i årsbudsjettet og økonomiplanen, for eksempel ved at det i forslaget til ny kommunelov framgår eksplisitt at disse dokumentene skal vise utviklingen i kommunens gjeld. I lovforslagets § 14-4 sjette ledd er det åpnet for at departementet i forskrift kan gi ytterligere regler om oversikter over utviklingen i gjelden i kommunenes årsbudsjetter og økonomiplaner. Departementet vil vurdere dette sammen med det øvrige forskriftsarbeidet til kommuneloven etter at lovforslaget er behandlet i Stortinget. Departementet peker videre på at lovforslaget utdyper reglene som trekker opp skillet mellom driftsbudsjettet og investeringsbudsjettet, og at det er satt strengere krav til størrelsen på minimumsavdragene og nedbetaling av gjeld enn i dagens lovverk.

Sett under ett styrker dette etter departementets vurdering kommunelovens bestemmelser rundt reguleringen og oppfølgingen av kommunenes gjeldsbelastning. Departementet framhever likevel at lovforslaget, som i dag, legger opp til at gjeldsnivået reguleres indirekte gjennom henholdsvis kravet til budsjettbalanse, skillet mellom drift og investering, krav til minimumsavdrag og eventuell registrering i ROBEK¹, og ikke gjennom eksplisitte krav til gjeldsnivå eller lignende.

De foreslåtte bestemmelsene – og i særlig grad kravene til innholdet i årsbudsjetter, økonomiplan og årsberetning samt til finansielle måltall – skal ifølge departementet også bidra til å sikre at kommunestyret i de sentrale styringsdokumentene får tilstrekkelig informasjon fra egen administrasjon om gjeldsbelastningen.

Stortinget behandlet forslaget til ny kommunelov 7. juni 2018, jf. Prop. 46 L (2017–2018) og Innst. 369 L (2017–2018) og gjorde vedtak i tråd med lovproposisjonen og innstillingen for de bestemmelsene som er beskrevet ovenfor.

1) ROBEK (register om betinget godkjenning og kontroll). Kommuner i økonomisk ubalanse som etter nærmere angitte kriterier havner på denne listen, må ha godkjenning av departementet (fylkesmannen) for å ta opp lån.

2.2 Kommunenes gjeldsbelastning og økonomisk bærekraft

Kommunal- og moderniseringsdepartementet viser til at investeringstakten i kommunesektoren har vært høy over flere år, og at det høye investeringsnivået har bidratt til at sektoren har bygget opp gjeld. Ifølge departementet er det derfor viktig å følge med på situasjonen og utviklingen i kommunene og fylkeskommunene. Det høye investeringsnivået må ifølge departementet i hovedsak ses i sammenheng med en kombinasjon av høy befolkningsvekst og lav rente. Mye av investeringene er i tråd med nasjonale politiske mål om å gi innbyggerne bedre tjenester. Staten har også gjennom tilskuddsordninger, som investeringstilskudd og rentekompensasjon, stimulert kommunene og fylkeskommunene til å øke sine investeringer, noe som også kan bidra til å forklare deler av gjeldsveksten.

Selv om bruttogjelden i kommunesektoren har fortsatt å vokse, viser departementet til at vekstraten har avtatt noe de siste årene. Som andel av inntekten har bruttogjelden vært relativt stabil siden 2015, noe som illustrerer at gjeldsveksten har ligget om lag på nivå med inntektsveksten. Det er heller ikke all gjeld som belaster kommunebudsjettene. Tar vi hensyn til investeringer innen selvkosttjenester, rentekompensasjonsordninger, utlån og rentebærende likviditet, tilsvarte den såkalte renteeksponerte delen av gjelden i kommunesektoren ved utgangen av 2017 om lag 33 prosent av driftsinntektene. Dette er under 2014-nivået og illustrerer ifølge departementet at kommunenes renteeksponering ikke har økt de siste årene.

Departementet opplyser at en rentøkning på 1 prosentpoeng isolert sett vil belaste kommuneøkonomien med nærmere 1,75 milliarder kroner, eller vel 0,3 prosent av driftsinntektene. På kort sikt vil utslagene av en eventuell renteendring dempes, fordi kommunesektoren har bundet renten for deler av gjelden. Departementet peker i tillegg på at kommunesektoren har betydelige pensjonsmidler plassert i fond, og at renteendringer derfor også vil påvirke finansavkastningen på de oppsparte pensjonsmidlene.

Etter departementets vurdering ser kommunene ut til å håndtere gjelden sin med tilhørende renter og avdrag på en god måte. Driftsresultatene i årene 2015–2017 var meget gode, og kommunene har styrket driftsreservene (disposisjonsfondene). Ved utgangen av 2017 utgjorde kommunenes disposisjonsfond 11,5 prosent av driftsinntektene.

Departementet viser til at det i slutten av mars 2018 var i alt 28 kommuner i ROBEK. Dette er færre enn noen gang tidligere. Departementet forventer at antallet går ytterligere ned i løpet av 2018, når kommunestyrene har vedtatt årsregnskapene for 2017. Departementet viser også til at avdragstiden i sektoren har vært relativt stabil til tross for at investeringsnivået har økt i perioden, jf. kapittel 7 i Teknisk beregningssutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomis (TBU) rapport fra november 2017.

Selv om den økonomiske situasjonen i kommunene og fylkeskommunene jevnt over er god, kan det etter departementets vurdering likevel ikke utelukkes at enkelte kan ha en såpass høy gjeldsbelastning at en eventuell rentøkning vil kunne påvirke tjenestetilbudet. Departementet framhever at det vil være usikkert hvor mange kommuner og fylkeskommuner det kan være snakk om, ettersom det ikke bare avhenger av gjeldsgraden, men også av andre forhold, som i hvilken grad kommunene har bundet renten, størrelsen på disposisjonsfondene og hvilket handlingsrom kommunene har i den løpende driften.

Departementet understreker at det også framover vil følge gjeldsutviklingen nøye, både for sektoren samlet og for enkeltkommuner.

---

3 Status og utvikling på området

En gjennomgang revisjonen har gjort av KOSTRA-statistikk for perioden 2013–2017, viser at gjeldsnivået har fortsatt å øke i denne perioden. Mens netto lånegjeld i 2013 i gjennomsnitt utgjorde 76 prosent av kommunenes brutto driftsinntekter, hadde lånegjelden økt til 79 prosent av driftsinntektene i 2017. Gjennomgangen viser videre at mens 160 kommuner hadde et gjeldsnivå på over 75 prosent av inntektene i 2013, var det 220 kommuner som hadde et så høyt gjeldsnivå i 2017. Det har samtidig vært en svak forbedring i kommunenes netto driftsresultat i perioden 2014–2017 sammenlignet med årene 2010–2013. Kommunene har også økt disposisjonsfondene i denne perioden.

En analyse revisjonen har gjort, viser at 51 kommuner i 2017 hadde en kombinasjon av høy gjeld, svakt driftsresultat og lavt disposisjonsfond. Disse kommunene hadde et gjeldsnivå på over 75 prosent av inntektene, et driftsresultat på under 3 prosent av inntektene og et disposisjonsfond på under 5 prosent av inntektene, og vil ha et begrenset økonomisk handlingsrom i møte med eventuelle økte renteutgifter eller andre økte utgifter. Til sammenligning hadde 73 kommuner en slik kombinasjon av høy gjeld og lite økonomisk handlingsrom i 2013. Analysen viser dermed at selv om det gjennomsnittlige gjeldsnivået har økt, er det noe færre kommuner med en lite bærekraftig gjeldsbelastning i 2017 enn i 2013.

---

4 Riksrevisjonens vurdering

Riksrevisjonen registrerer at gjeldsnivået i kommunene har fortsatt å øke, men at det økonomiske handlingsrommet samtidig har blitt noe bedre. Det medfører at mens hver sjettede kommune ble vurdert til å ha en lite bærekraftig gjeldsbelastning i 2013, er hver åttende kommune i denne kategorien i 2017. Samtidig gir det økte gjeldsnivået i kommunene grunn til bekymring. Risikoen er særlig knyttet til eventuelle renteøkninger, selv om renterisikoen ikke er like stor for all gjeld. Økte utgifter til å betjene lån kan få konsekvenser for tjenestetilbudet til nåværende og framtidige innbyggere.

Riksrevisjonen konstaterer at flere av de vedtatte endringene i ny kommunelov svarer på Riksrevisjonens anbefalinger i Dokument 3:5 (2014–2015). Det gjelder blant annet det grunnleggende kravet om at kommunene skal forvalte økonomien slik at de ivaretar sin økonomiske handlingsevne over tid, og kravet om at kommunestyret skal vedta finansielle måltall for utviklingen av kommunens økonomi. Videre er det stilt tydeligere krav til at kommunen i økonomiplanen og årsbudsjettet skal redegjøre for den økonomiske utviklingen og gjeldsutviklingen. Riksrevisjonen merker seg at det i den nye loven er åpnet for at departementet i forskrift kan gi ytterligere regler om oversikter over utviklingen i gjelden i kommunenes årsbudsjetter og økonomiplaner. Videre vil fylkesmannen gjennom ROBEK-ordningen kunne fange opp kommuner i økonomisk ubalanse tidligere enn før.

Riksrevisjonen merker seg Kommunal- og moderniseringsdepartementets vurdering av at den økonomiske situasjonen i kommunene jevnt over er god, og at kommunene totalt sett ser ut til å håndtere gjelden sin med tilhørende renter og avdrag på en god

måte. Departementet utelukker likevel ikke at enkelte kommuner kan ha så høy gjeldsbelastning at en eventuell rentøkning vil kunne påvirke tjenestetilbudet. Riksrevisjonen er tilfreds med at departementet vil følge gjeldsutviklingen nøye, både for kommunesektoren samlet og for enkeltkommuner.

Saken er avsluttet.

4 588 3 6 554 735 394 216 2 577 634 492

Riksrevisjonen
Storgata 16
Postboks 8130 Dep
0032 Oslo

Sentralbord 22 24 10 00
postmottak@riksrevisjonen.no

www.riksrevisjonen.no